HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Mablag‘ ajratishdan yakuniy natijagacha: ISSAI 3000 asosida O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi subsidiyalari va investitsiyalarining bosqichma-bosqich samaradorlik (VfM) auditi

Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g’li
Tashkent State University of Economics
E-mail: auditorstudy@gmail.com
ORCID: 0009-0004-6217-6957

Dehqonov Samadjon Davronbek o‘g‘li
Master’s degree, 2nd year student
Banking and Finanace Academy
E-mail: dehqonovsamadjon91@gmail.com
ORCID: 0009-0003-1925-9530

Ismoilov Avazbek Abdusamat o‘g‘li
BSc Agrologistics, 3rd year student
International Agriculture University
E-mail: avazbeki733@gmail.com
ORCID: 0009-0009-9659-1514

doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23007860

Annotatsiy: Ko‘plab o‘tish davridagi iqtisodiyotlarda qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlash davlat xarajatlarining katta qismini tashkil etadi, biroq oliy audit organlari (OAO) uni natijalar zanjiri bo‘ylab to‘liq audit qilishi kamdan-kam uchraydi. Ushbu tadqiqotda sarflangan mablag‘ga munosib natija (value for money, VfM) bo‘yicha bosqichma-bosqich audit modeli ishlab chiqildi va amalda qo‘llanildi. Model ISSAI 300 va ISSAI 3000 standartlaridagi tejamkorlik, samaradorlik va natijadorlik mezonlarini ketma-ket beshta bosqichda o‘lchanadigan ko‘rsatkichlarga aylantiradi: mablag‘ ajratish, dasturlash, moliyalashtirish va xaridlar, aktivlar va natijaviy mahsulot hamda yakuniy natija. Model O‘zbekiston misolida qo‘llanildi. Buning uchun Qishloq xo‘jaligi vazirligining 2025-yilgi dasturlar kesimidagi ochiq budjet ma’lumotlari, shartnomalar darajasidagi xarid yozuvlari, Jahon banki ko‘mak missiyasi hisoboti, davlat bankining sotuvga qo‘yilgan agrologistika aktivlari reyestri va Hisob palatasining qonuniy vakolatlari tahlil qilindi.

To‘rtta asosiy xulosa ajralib turadi. Birinchidan, qonun bilan ajratilgan mablag‘ amalda nima bajarilishining zaif ko‘rsatkichi bo‘lib chiqdi: dasturlarning haqiqiy ijrosi ajratilgan mablag‘ning atigi 59,9 foizini tashkil etdi, tarkibiy chetlanish budjet qonuniga nisbatan 67,1 foiz, vazirlikning yillik rejasiga nisbatan esa atigi 7,9 foiz bo‘ldi, sarflanmay qolgan mablag‘ning 92,7 foizi esa to‘lov bosqichida emas, dasturlash bosqichida yuzaga keldi. Ikkinchidan, milliy strategiyada ustuvor deb belgilangan suv va energiya tejash subsidiyalari atigi 12,3 foizga ijro etildi, qolgan barcha yo‘nalishlarda bu ko‘rsatkich 81,3 foizni tashkil etdi. Uchinchidan, shartnomalar qiymatining 97,3 foizi yagona yetkazib beruvchidan xarid qilingan va bozor yuqori darajada konsentratsiyalashgan (Herfindal–Xirshman indeksi 6 604). To‘rtinchidan, donorlar moliyalashtirgan agrologistika

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

markazlari hamda bank krediti hisobiga barpo etilgan issiqxona va muzlatgichlarda foydasiz qolgan aktivlar belgilari aniqlandi. Hisob palatasining vakolati natijadorlikni qamrab oladi, biroq qonunda belgilangan audit shakllari, hisobot berish va tavsiyalar ijrosini kuzatish INTOSAI tamoyillariga faqat qisman mos keladi. Maqolada 2026–2027-yillarda natijaviy subsidiyalarga o‘tish ISSAI 3000 auditiga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirmasligi, aksincha oshirishi asoslab beriladi va shunga mos audit modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: samaradorlik auditi; sarflangan mablag‘ga munosib natija (VfM); ISSAI 3000; qishloq xo‘jaligi subsidiyalari; budjet ishonchliligi; davlat xaridlari; agrologistika; oliy audit organlari; O‘zbekiston

JEL tasnifi: H61; H57; H83; M42; Q18

1. Kirish

Qishloq xo‘jaligini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash har qanday budjetning eng munozarali moddalaridan biridir. U qishloqdagi moliya, xavf va bilimlar bozoridagi nuqsonlar, oziq-ovqat xavfsizligi maqsadlari hamda tobora ko‘proq dehqonchilikni suv tanqisligi va iqlim o‘zgarishiga moslashtirish zarurati bilan asoslanadi. Shu bilan birga, bu xarajatlar manfaatdor guruhlar tomonidan egallab olinishi, noto‘g‘ri manzillanishi va zaif ijro etilishiga o‘ta moyilligi bilan ham ma’lum (Krueger, 1974; López & Galinato, 2007; Jayne et al., 2018). Subsidiyalar unumdorlikni oshiradimi degan savolga xalqaro dalillar bir xil javob bermaydi: ta’sir vositaning turiga, subsidiya olish shartlarining qanday tuzilganiga va uni yetkazib beruvchi institutlarga bog‘liq (Minviel & Latruffe, 2017; Rizov et al., 2013; Fan et al., 2008). Shu sababli qishloq xo‘jaligiga sarflangan davlat mablag‘lari munosib natija beradimi degan savol faqat iqtisodiy emas, balki hisobdorlik masalasi hamdir. U to‘g‘ridan-to‘g‘ri oliy audit organlarining vakolatiga kiradi: ISSAI 300 ularga davlat dasturlari “tejamkorlik, samaradorlik va natijadorlik tamoyillariga muvofiq” amalga oshirilayotganini tekshirish vazifasini yuklaydi (INTOSAI, 2019b).

O‘zbekiston bu borada alohida ibratli misoldir. 2016–2018-yillarda qishloq xo‘jaligiga budjet xarajatlari o‘rtacha YaIMning 2,1 foizini tashkil etgan bo‘lsa, 2019–2020-yillarda YaIMning 2,3 foiziga va jami davlat xarajatlarining 8,9 foiziga yetgan. Bu IHTT mamlakatlarining YaIMga nisbatan taxminan 0,2 foizlik o‘rtacha ko‘rsatkichidan ancha yuqori (World Bank, 2021). 2020–2030-yillarga mo‘ljallangan Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish strategiyasi qabul qilinganidan buyon[1] mamlakat paxta va g‘allani davlat belgilagan narxlarda xarid qilish tizimidan qoplama grantlar, foiz subsidiyalari, sug‘urtani qo‘llab-quvvatlash va investitsion kreditlar uyg‘unligiga o‘tmoqda. Vositalar soni tez o‘smoqda: rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra, 2025-yilda subsidiyalarning 52 turi amal qilgan bo‘lsa, 2026-yilda ular 29 yo‘nalish bo‘yicha 91 turga yetkazilgan va 2026-yilda subsidiyalar uchun taxminan 2,7 trillion so‘m ko‘zda tutilgan (President of the Republic of Uzbekistan, 2025; Gazeta.uz, 2026). 2025-yil noyabrida Qishloq xo‘jaligi vazirligi huzurida Agrar sohada to‘lovlar agentligi tashkil etildi. 2026-yil sentabrida esa hukumat “mablag‘ ajratish” modelidan “natijaviy subsidiya” modeliga bosqichma-bosqich o‘tishni e’lon qildi. Yangi model dastlab suv tejovchi texnologiyalar yo‘nalishida sinovdan

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi PF-5853-son “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

o‘tkaziladi: ikki-uch yil davomida hosildorlik va suv unumdorligi bo‘yicha belgilangan ko‘rsatkichlarga erisha olmagan oluvchilar subsidiyani qaytarishi lozim bo‘ladi (Gazeta.uz, 2026).

Ayni paytda tashqi audit tizimi ham qayta qurilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasi 2021-yilda INTOSAIga a’zo bo‘ldi va o‘sha yili ISSAI asosidagi standartlarni qabul qildi. 2024-yilda Prezident farmoni bilan moliyaviy audit, muvofiqlik auditi va samaradorlik auditi nazorat shakllari sifatida joriy etildi, 2025-yilda esa xalqaro standartlar asosidagi ilk auditlar yakunlandi (Transparency International Latvia & UNDP, 2026). Hozirda Hisob palatasi 57 ta vazirlik, idora va bankning ma’lumotlar bazalarini birlashtirgan “Masofaviy audit” tizimidan foydalanmoqda. Tez o‘zgarayotgan subsidiya rejimi va endigina shakllanayotgan samaradorlik auditi funksiyasining uyg‘unligi ilmiy adabiyotda hali javob berilmagan amaliy savolni keltirib chiqaradi: o‘tish davridagi iqtisodiyotda oliy audit organi qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlash xarajatlarining munosib natija berishini qanday audit qilishi kerak va bunday audit amalda mavjud dalillarga qo‘llanilganda nimani ochib beradi?

Mavjud adabiyotlarda uchta bo‘shliq mavjud. Birinchidan, samaradorlik auditi bo‘yicha tadqiqotlar asosan rivojlangan demokratiyalarda auditning ta’siriga qaratilgan (Morin, 2001, 2014; Reichborn-Kjennerud, 2013; Raudla et al., 2016), tizimli sharhlar esa rivojlanayotgan iqtisodiyotlar va tarmoqqa xos audit modellari yetarlicha o‘rganilmaganini qayd etadi (Rana et al., 2022; Mattei et al., 2021). Ikkinchidan, qishloq xo‘jaligiga davlat xarajatlari sharhlari xarajatlarning taqsimlash va ijro samaradorligini baholaydi (World Bank, 2021; Goyal & Nash, 2017), biroq ular oliy audit organi INTOSAI standartlari asosida tekshira oladigan audit mezonlariga kamdan-kam aylantiriladi. Uchinchidan, qishloq xo‘jaligida natijaga asoslangan to‘lovlarning tez tarqalishi (Burton & Schwarz, 2013) ular tashqi auditdan nimani talab qilishi haqidagi tahlil bilan qo‘llab-quvvatlanmagan, garchi natijaviy maqsadlar ko‘rsatkichlarni sun’iy “to‘g‘rilash”ga undashi ma’lum bo‘lsa ham (Campbell, 1979; Bevan & Hood, 2006).

Ushbu maqola bu bo‘shliqlarni uchta tadqiqot savoli orqali to‘ldiradi. TS1: O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlash natijalar zanjirining har bir bosqichida tejamkorlik, samaradorlik va natijadorlik mezonlariga qay darajada javob beradi? TS2: Mablag‘lar samaradorligidagi yo‘qotishlar qaysi bosqichda to‘planadi? TS3: ISSAI 3000 ga mos audit modeli natijaviy subsidiyalarga rejalashtirilgan o‘tish uchun qanday xulosalarni taqozo etadi? Ushbu savollarga javob berish uchun bosqichma-bosqich VfM audit modeli qurildi va oltita mustaqil dalillar to‘plamiga qo‘llanildi: Qishloq xo‘jaligi vazirligining 2025-yilgi dasturlar kesimidagi budjet ijrosi ma’lumotlari, shartnomalar darajasidagi xaridlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar, 2025–2027-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiya, “Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish” loyihasi bo‘yicha Jahon banki ko‘mak missiyasi hisoboti, davlat bankining 2026-yilda sotuvga qo‘yilgan agrologistika aktivlari reyestri hamda Hisob palatasining huquqiy va institutsional asoslari.

Maqola uchta ilmiy hissa qo‘shadi. Konseptual jihatdan u ISSAI 3000 mezonlarini davlat moliyasining natijalar zanjiri bilan bog‘laydi va VfM yo‘qotilayotgan bosqich qaysi audit yondashuvi (tizimga, natijaga yoki muammoga yo‘naltirilgan) maqbul ekanini belgilashini ko‘rsatadi. Uslubiy jihatdan u PEFA kabi e’tirof etilgan modellardan olingan shaffof va takrorlanadigan baholash qoidalari yordamida ochiq ma’lumotlar asosida keyingi (ex-post) kameral VfM auditini o‘tkazish mumkinligini namoyish etadi, bu esa yosh oliy audit organlari uchun samaradorlik auditini joriy etish xarajatini kamaytiradi. Empirik jihatdan u 2019-yilgi strategiyadan keyin O‘zbekistondagi qishloq xo‘jaligi subsidiyalarining dasturlar darajasidagi ilk VfM bahosini taqdim etadi. Baholash strategiyada ustuvor deb belgilangan yo‘nalishlar eng past darajada ijro etiladigan “suv tejash paradoksi”ni

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

aniqlaydi. Shuningdek, u faqat budjet ijrosi tahlili bilan aniqlab bo‘lmaydigan VfM yo‘qotishlarining agrologistika jihatini (logistika markazlari uchun ishlatilmay qolgan mablag‘lar va foydasiz qolgan sovuq zanjir hamda issiqxona aktivlari) hujjatlashtiradi.

Maqolaning qolgan qismi quyidagicha tuzilgan. 2-bo‘limda adabiyotlar tahlil qilinadi va tahliliy model ishlab chiqiladi. 3-bo‘limda institutsional muhit tavsiflanadi. 4-bo‘limda ma’lumotlar va usullar bayon etiladi. 5-bo‘limda natijalar bosqichma-bosqich keltiriladi, 6-bo‘limda ularning nazariy va amaliy ahamiyati, jumladan natijaviy subsidiyalar uchun audit modeli muhokama qilinadi. 7-bo‘lim xulosalar bilan yakunlanadi.

2. Adabiyotlar tahlili va tahliliy model

2.1. Samaradorlik auditi va sarflangan mablag‘ga munosib natija

Samaradorlik auditi 1980–1990-yillardagi Yangi davlat menejmenti islohotlari natijasida shakllangan. Bu islohotlar davlat boshqaruvini resurslar nazoratidan natijalarga yo‘naltirdi (Hood, 1991; Pollitt et al., 1999). INTOSAI tizimida samaradorlik auditi davlat tadbirlari, dasturlari yoki tashkilotlari tejamkorlik, samaradorlik va natijadorlik tamoyillariga muvofiq faoliyat yuritayotganini hamda takomillashtirish uchun imkoniyat bor-yo‘qligini mustaqil, xolis va ishonchli tekshirish sifatida ta’riflanadi (INTOSAI, 2019b). Tejamkorlik tegishli sifatdagi resurslar qiymatini minimallashtirishni, samaradorlik mavjud resurslardan eng ko‘p natija olishni, natijadorlik esa maqsadlarga erishish va ko‘zlangan natijalarni qo‘lga kiritishni anglatadi. ISSAI 3000 bu tamoyillarni audit maqsadlari, mezonlari, dalillari, hisobot va ijro nazoratiga qo‘yiladigan talablarga aylantiradi hamda tizimga, natijaga va muammoga yo‘naltirilgan yondashuvlarni ajratadi (INTOSAI, 2019c; INTOSAI, 2019d).

Ilmiy adabiyotda samaradorlik auditining amaldagi ta’siriga turlicha baho beriladi. Power (1997) audit takomillashuvga emas, balki xotirjamlik hissiga xizmat qiluvchi “tekshiruv marosimi”ga aylanib qolishi mumkinligidan ogohlantirgan, Kells (2011) esa samaradorlik auditlarining takrorlanuvchi zaif tomonlarini, jumladan zaif mezonlar, cheklangan dalillar va muvofiqlikka haddan ortiq urg‘u berishni tizimlashtirgan. Audit ta’siri bo‘yicha empirik tadqiqotlar turlicha natijalarni ko‘rsatadi: tavsiyalardan amaliy foydalanish keng tarqalgan, lekin bu audit obyektining audit sifatini qanday qabul qilishiga, mavzuning dolzarbligiga va parlamentning munosabatiga bog‘liq (Morin, 2001, 2014; Raudla et al., 2016; Reichborn-Kjennerud, 2013). Hisobdorlik nuqtai nazaridan oliy audit organi mas’ul shaxslar o‘z faoliyatini tushuntirishi va asoslashi shart bo‘lgan, xulosalari esa oqibatlarga olib kelishi mumkin bo‘lgan forumdir (Bovens, 2007). Demak, davlat sektori auditining qadri nafaqat texnik sifatga, balki mustaqillik, hisobotlarni e’lon qilish va ijroni kuzatishga ham bog‘liq (Hay & Cordery, 2018; Blume & Voigt, 2011). So‘nggi sharhlar rivojlanayotgan va o‘tish davridagi mamlakatlarda samaradorlik auditini, tarmoqqa xos metodologiyalarni va ma’lumotlar tahlilidan foydalanishni chuqurroq o‘rganishga chaqiradi (Rana et al., 2022; Mattei et al., 2021). Bringselius (2018) oliy audit organlari “burilish nuqtasi”da turganini, klassik “3E” mezonlarini shaffoflik va axloq masalalari bilan to‘ldirish zarurligini qo‘shimcha qiladi. Shu sababli ushbu tadqiqotda hisobdorlik va shaffoflik to‘rtinchi baholash o‘lchovi sifatida kiritildi.

2.2. Qishloq xo‘jaligiga davlat xarajatlarining sifati

Agrar iqtisodiyot adabiyotida qaysi turdagi xarajatlar o‘sishni ta’minlashi haqida puxta ishlab chiqilgan nazariya mavjud. Ilmiy tadqiqotlar, maslahat xizmatlari, veterinariya va qishloq infratuzilmasi kabi jamoat tovarlariga yo‘naltirilgan xarajatlar o‘g‘it, kredit yoki elektr energiyasi kabi xususiy tovarlarga beriladigan subsidiyalarga qaraganda doimiy ravishda yuqoriroq samara beradi (López & Galinato, 2007; Fan et al., 2008; Mogues et al., 2012; Goyal & Nash, 2017). Resurslarga

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

beriladigan subsidiyalar qisqa muddatda ishlab chiqarishni oshirishi mumkin, biroq ular xususiy investitsiyalarni siqib chiqarish, imtiyozlarni elita tomonidan egallab olinishi va fiskal "qulf"ga tushib qolish xavfiga moyil (Jayne et al., 2018). Fermer xo'jaliklarining texnik samaradorligi bo'yicha meta-tahlil subsidiyalar ta'siri o'rtacha salbiy yoki ahamiyatsiz ekanini, lekin bu ularning ishlab chiqarishga qanday bog'langaniga bog'liqligini ko'rsatadi (Minviel & Latruffe, 2017). Yevropa Ittifoqida Umumiy qishloq xo'jaligi siyosati to'lovlarining unumdorlikka ta'siri faqat to'lovlar ishlab chiqarish hajmidan ajratilganidan keyin ijobiy tus olgan (Rizov et al., 2013). IHTTning ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash tasnifiga (OECD, 2016) asoslangan Jahon banki tipologiyasi asosiy kapital shakllantirish uchun to'lovlar va umumiy xizmatlarni neytral-ijobiy yoki yuqori ta'sirli, o'zgaruvchan resurslardan foydalanishga asoslangan to'lovlarni esa past yoki salbiy ta'sirli deb baholaydi (World Bank, 2021, 7-jadval).

O'zbekiston bo'yicha Qishloq xo'jaligiga davlat xarajatlarining ikkinchi sharhi 2016–2020-yillarda fermerlarga to'g'ridan-to'g'ri to'lovlar qishloq xo'jaligiga davlat xarajatlarining 40 foizidan 49 foizigacha oshganini aniqlagan. O'zgaruvchan resurslardan foydalanishga asoslangan to'lovlar (asosan paxta va g'alla uchun foiz subsidiyalari hamda sug'orish uchun elektr energiyasi subsidiyasi) to'g'ridan-to'g'ri to'lovlarning 85 foizini tashkil etgan, qishloq xo'jaligi ilmiy tadqiqotlari va maslahat xizmatlariga sarflangan mablag' esa muvaffaqiyatli past daromadli mamlakatlar ko'rsatkichining taxminan o'ndan biriga teng bo'lgan (World Bank, 2021). Sharh, shuningdek, paxtachilikda davlat qo'llab-quvvatlaydigan tomchilatib sug'orishning rentabelligi hosildorlik bo'yicha optimistik taxminlarga bog'liqligini ko'rsatgan: hosildorlik 50 foiz emas, 20 foiz oshsa, investitsiya fermer uchun jozibasiz bo'lib qoladi. Milliy tadqiqotlar 2024–2025-yillarda subsidiyalar, imtiyozli kreditlar va soliq imtiyozlarining kengayishini hujjatlashtiradi, biroq sarflangan mablag'ga munosib natijani audit mezonlari asosida baholashgacha bormaydi (Kudiyarov, 2026). Siyosiy iqtisod tadqiqotlari O'zbekistondagi agrar o'tishning sekin va davlat boshqaruvidagi xarakterini hamda buning natijasida imtiyozlarning to'planib qolishini ta'kidlaydi (Lombardozzi, 2020; Pomfret, 2019). Bu xulosalar qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlashning VfM auditi nafaqat mablag' ajratilgan maqsadga sarflanganini, balki u to'g'ri vositalarga taqsimlanganini va u orqali moliyalashtirilgan aktivlar samarali ishlashda davom etayotganini ham tekshirishi kerakligini anglatadi.

2.3. Budjet ishonchliligi, xaridlar va aktivlar VfM bosqichlari sifatida

Yana uchta ilmiy yo'nalish o'lchanadigan mezonlarni taqdim etadi. Davlat xarajatlari va moliyaviy hisobdorlik (PEFA) modeli budjet ishonchliligini natijalarga erishishning dastlabki sharti deb hisoblaydi: tasdiqlangan va ijro etilgan xarajatlar o'rtasidagi umumiy (PI-1) yoki tarkibiy (PI-2) katta farqlar ajratilgan mablag' siyosatning ishonchli vositasi emasligini ko'rsatadi (PEFA Secretariat, 2016). Davlat xaridlari bo'yicha tadqiqotlar raqobatsiz tartib-taomillar va yetkazib beruvchilarning konsentratsiyasi kabi obyektiv "qizil bayroq" ko'rsatkichlari yuqori narxlar va korrupsiya xavfi bilan kuchli bog'liq ekanini ko'rsatgan (Fazekas & Kocsis, 2020). Bozor konsentratsiyasini Herfindal–Xirshman indeksi orqali ifodalash mumkin; raqobat organlari 1 800 dan yuqori qiymatlarni yuqori konsentratsiya deb hisoblaydi (U.S. Department of Justice & Federal Trade Commission, 2023). Nihoyat, agrologistika tadqiqotlari va FAO ma'lumotlari sovutgichli omborlar, qadoqlash va qayta ishlash kabi hosildan keyingi infratuzilma oziq-ovqat yo'qotishlarini kamaytirish va qo'shilgan qiymat yaratishda markaziy o'rin tutishini ko'rsatadi (FAO, 2019). Bunday aktivlarni davlat tomonidan moliyalashtirish faqat ular barqaror biznes modeli asosida ishlashda davom etsagina munosib natija

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

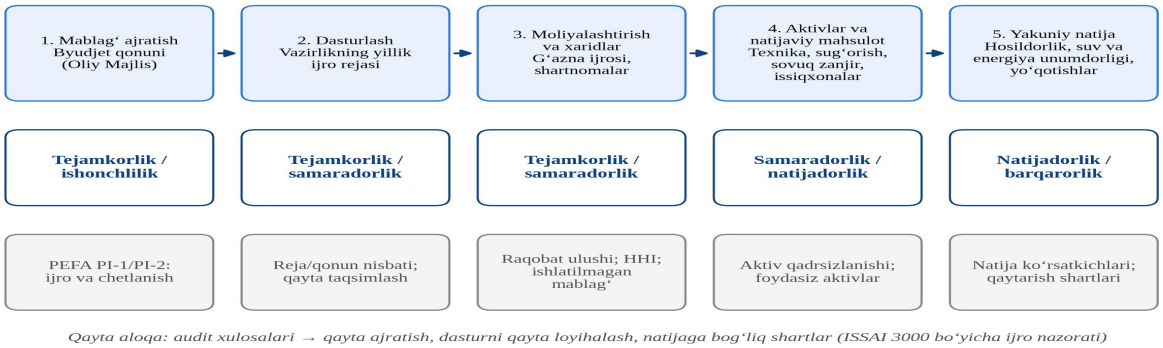
beradi. Ishlamay qolgan yoki garov sifatida undirib olingan aktiv resurslarni o‘zlashtirgan, ammo ko‘zlangan xizmatni ko‘rsatmagan bo‘ladi.

2.4. Natijaviy subsidiyalar va o‘lchash muammosi

Subsidiyani bajarilgan harakatlar yoki xarajatlarga emas, balki o‘lchangan natijalarga bog‘laydigan natijaviy to‘lovlar rag‘batlarni maqsadlar bilan uyg‘unlashtirgani va fermerlarga yangicha yechimlar izlash imkonini bergani uchun tavsiya etiladi (Burton & Schwarz, 2013). Ular hisobdorlik yukini subsidiya olish huquqini tekshirishdan natijalarni tasdiqlashga ko‘chiradi. Ko‘rsatkichlar mukammal bo‘lmagan sharoitda “har qanday miqdoriy ijtimoiy ko‘rsatkich ijtimoiy qarorlar qabul qilishda qanchalik ko‘p ishlatilsa, u buzib ko‘rsatish bosimiga shunchalik ko‘p duchor bo‘ladi” (Campbell, 1979, p. 85). Angliya sog‘liqni saqlash tizimidagi maqsadli ko‘rsatkichlar rejimi bo‘yicha dalillar qisman natijani butun natija sifatida ko‘rsatish, chegaraviy effektlar va natijalarni buzish holatlarini hujjatlashtirgan (Bevan & Hood, 2006). Audit uchun xulosa bevosita: natijaviy subsidiya to‘lov yoki qaytarib olishni boshlab beradigan ma’lumotlar qanchalik ishonchli bo‘lsa, shunchalik ishonchlidir. Shu bois ma’muriy ma’lumotlarning ishonchliligi, tasdiqlashning mustaqilligi va tashqi shoklarni hisobga olish samaradorlik auditining qonuniy obyektlariga aylanadi.

2.5. Tahliliy model va gipotezalar

Ushbu yo‘nalishlarni birlashtirib, qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlashda sarflangan mablag‘ga munosib natijani beshta ketma-ket bosqich sifatida tasavvur qilamiz (1-rasm). Mablag‘ ajratish bosqichida qonun chiqaruvchi resurslarni tasdiqlaydi: bunda tejamkorlik va ishonchlilik muhim. Dasturlash bosqichida ijro hokimiyati ajratilgan mablag‘larni amaliy rejalarga aylantiradi: bunda taqsimlash samaradorligi va ustuvorliklarga sodiqlik muhim. Moliyalashtirish va xaridlar bosqichida resurslar sotib olinadi va o‘tkaziladi: bunda tejamkorlik va samaradorlik muhim. Aktivlar va natijaviy mahsulot bosqichida subsidiyalar va kreditlar texnika, sug‘orish tizimlari, muzlatgichlar va issiqxonalarga aylanadi: bunda samaradorlik va natijadorlik muhim. Yakuniy natija bosqichida bu natijaviy mahsulotlar yuqori hosildorlik, suv va energiya unumdorligi hamda kamroq yo‘qotishlarga aylanishi lozim. Hisobdorlik va shaffoflik barcha besh bosqichni qamrab oladi. Dastlabki bosqichda yo‘qotilgan qiymatni keyinchalik tiklab bo‘lmaydi: mablag‘ ajratilmagan yoki dasturga kiritilmagan ustuvorlik, ijrosi qanchalik samarali bo‘lmasin, hech qanday natija bermaydi.

1-rasm. Qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlashning bosqichma-bosqich VfM audit modeli

Manba: INTOSAI (2019b, 2019c), PEFA Secretariat (2016) va World Bank (2021) asosida mualliflar ishlanmasi.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Model empirik tahlilga yo‘nalish beruvchi uchta gipotezani keltirib chiqaradi. G1: Siyosat yuqoridan pastga shakllantiriladigan va subsidiyalar ariza asosida beriladigan o‘tish davri sharoitida VfM yo‘qotishlari an’anaviy muvofiqlik tekshiruvlari e’tibor qaratadigan to‘lov bosqichida emas, balki undan oldingi, ya’ni mablag‘ ajratish va dasturlash bosqichlarida[2] to‘planadi. G2: Kapital talab qiladigan, birgalikda moliyalashtiriladigan vositalar (masalan, suv tejovchi texnologiyalar) xarajatlarni qoplash yoki transfert vositalariga qaraganda pastroq ijro etiladi, chunki ular fermerlarning o‘z mablag‘lari hisobidan moliyalashtirish imkoniyatiga va vositachilarning faoliyatiga bog‘liq. G3: Aktiv yaratuvchi dasturlar boshqaruvi zaif davlat vositachilariga tayangan hollarda VfM yo‘qotishlari noqonuniy to‘lovlar sifatida emas, balki ishlatilmay qolgan mablag‘lar va foydasiz qolgan aktivlar sifatida namoyon bo‘ladi va shu sababli faqat qonuniylik va muvofiqlik bilan cheklangan auditlarda ko‘rinmaydi.

3. Institutsional muhit

3.1. Qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlash tizimining tuzilishi

O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlash bir necha kanal orqali amalga oshiriladi. Qishloq xo‘jaligi vazirligi umumiy xizmatlar (yer kadastri, tuproq tadqiqotlari, veterinariya va fitosanitariya tadbirlari) bo‘yicha budjet dasturlarini hamda texnika, suv tejovchi texnologiyalar, muqobil energiya, sug‘urta va chorvachilik uchun tobora kengayib borayotgan maqsadli subsidiyalarni boshqaradi. Qishloq xo‘jaligini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi tijorat banklari orqali paxta va g‘alla yetishtirish uchun aylanma mablag‘larni hamda foiz subsidiyalarini moliyalashtiradi[3]. Eng yirik yagona xarajat moddasi Suv xo‘jaligi vazirligi zimmasida: 2025–2027-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiyada 2025-yilda suv xo‘jaligini ekspluatatsiya qilish uchun 9,4 trillion so‘m ko‘zda tutilgan bo‘lib, shundan 7,0 trillion so‘m nasos stansiyalari iste’mol qiladigan elektr energiyasini qoplashga yo‘naltiriladi. Taqqoslash uchun, Qishloq xo‘jaligi vazirligining davlat dasturlari uchun 1 931,7 milliard so‘m ajratilgan (Ministry of Economy and Finance, 2024). Xalqaro moliya institutlari kredit liniyalari va investitsiya loyihalarini, xususan Jahon bankining “Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish” loyihasini (XTTB 181 million AQSH dollari va XTU 319 million AQSH dollari) taqdim etadi. Imtiyozli kreditlarning katta qismi “Agrobank” va “Asakabank” kabi davlat banklari orqali yo‘naltiriladi.

Budjet shaffofligi yaxshilandi. 2020-yildan boshlab Davlat budjeti qonun shaklida qabul qilinmoqda, vazirliklarning budjetlari esa Oliy Majlis tomonidan tasdiqlanmoqda (UNDP & Ministry of Finance, 2020). Vazirliklar ajratilgan mablag‘lar, xaridlar va kapital loyihalar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni har chorakda o‘z rasmiy veb-saytlarida e’lon qilishi shart[4]. Qishloq xo‘jaligi vazirligi

[2] Dasturlash bosqichi deganda vazirlikning byudjet qonuni bilan ajratilgan mablag‘larni yillik ijro rejasiga kiritish va yo‘nalishlar o‘rtasida qayta taqsimlash bo‘yicha qarorlari tushuniladi. U dasturiy byudjetlashtirish (programme budgeting) tushunchasidan farq qiladi.

[3] Jamg‘arma 2017-yil 27-iyundagi PF-5095-son Farmon bilan Moliya vazirligi huzurida tashkil etilgan. 2024-yildan boshlab fyuchers shartnomalari tuzgan paxta yetishtiruvchilar paxta xomashyosi qiymatining 60 foizigacha bo‘lgan kreditlarni yillik 10 foiz (shu jumladan 2 foizlik bank marjasi) stavkada olish huquqiga ega (Prezidentning 2023-yil 12-dekabrdagi PF-205-son Farmoni; UNDP, 2024 tomonidan umumlashtirilgan).

[4] Byudjet jarayonining ochiqligini ta’minlash maqsadida rasmiy veb-saytlarda ma’lumotlarni joylashtirish tartibi to‘g‘risidagi nizom (Adliya vazirligi tomonidan ro‘yxatga olingan; ushbu tadqiqotda foydalanilgan Qishloq xo‘jaligi vazirligi ma’lumotlari 3299-son bilan ro‘yxatga olingan nizom asosida tayyorlangan deb belgilangan). Tahlil qilingan ilovalar (1–8-ilovalar) ushbu nizom shakliga muvofiq tuzilgan.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

2025–2027-yillarda dasturiy budjetlashtirish bo‘yicha ikki sinov vazirligidan biri hisoblanadi, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi esa 2030-yilgacha natijaga yo‘naltirilgan (dasturiy) budjetlashtirishga to‘liq o‘tishni belgilaydi (Ministry of Economy and Finance, 2024). Bunday ma’lumotlarning e’lon qilinishi ilk bor kameral VfM auditini o‘tkazish imkonini beradi.

3.2. Hisob palatasi va uning vakolatlari

“O‘zbekiston Respublikasining Hisob palatasi to‘g‘risida”gi Qonun (2019-yil 1-iyuldagi O‘RQ-546-son, 2026-yil 22-iyungacha kiritilgan o‘zgartishlar bilan) Hisob palatasini davlat tashqi auditi va moliyaviy nazoratining oliy organi sifatida belgilaydi. Uning vazifalariga budjet tizimi budjetlari va davlat jamg‘armalari xarajatlarining “samaradorligi hamda qonuniyligini” auditdan o‘tkazish va bu xarajatlarni qisqartirish imkoniyatlarini aniqlash kiradi (4 va 24-moddalar). Shuningdek, budjet mablag‘lari va davlat tomonidan jalb qilingan mablag‘lar hisobidan amalga oshiriladigan loyihalarning “maqsadga muvofiqligi, asosliligi hamda samaradorligini” baholash (25-modda) ham uning vazifasidir. Bu vazifa jalb qilingan mablag‘lar hisobidan amalga oshirilib, yakunlangan loyihalarni auditdan o‘tkazish hamda natijalar haqida har chorakda Oliy Majlis palatalariga, Prezident Administratsiyasiga va Vazirlar Mahkamasiga axborot berishni ham qamrab oladi. Hisob palatasi o‘z standartlarini o‘zi tasdiqlaydi (39-modda). Biroq 31-modda nazorat tadbirlarini hanuz taftish, tekshirish (kameral yoki sayyor) va o‘rganish shaklida belgilaydi. Bu atamalar ISSAI audit tipologiyasidan emas, balki moliyaviy nazorat an’anasidan meros qolgan. Moliyaviy audit, muvofiqlik auditi va samaradorlik auditi 2024-yilda Prezident farmoni bilan nazorat shakllari sifatida qo‘shilgan (Transparency International Latvia & UNDP, 2026).

2026-yilgi Milliy halollik tizimi bahosi Hisob palatasiga 100 balldan 60 ball qo‘ygan. Unda xodimlar sonining kamligi (2025-yil 1-yanvar holatiga 110 ta boshqaruv lavozimi chegarasiga nisbatan 93 nafar xodim), budjet mablag‘larining o‘sishi (2025-yilda 116,0 milliard so‘m) va sezilarli raqamli salohiyat qayd etilgan. Shu bilan birga, raisni bir tomonlama lavozimdan ozod qilishga qarshi qonuniy kafolatlarning yo‘qligi, ko‘pchilik audit hisobotlarining e’lon qilinmasligi va parlament tomonidan ijro nazoratining zaifligi ta’kidlangan (Transparency International Latvia & UNDP, 2026). Oqibatlari ko‘rsatilgan kam sonli e’lon qilingan xulosalardan biri, ya’ni elektr energiyasi subsidiyalari tahlili 3,5 milliard so‘m asossiz ajratilganini aniqlagan. Manbada bu subsidiyalarning tarmoq tegishliligi ko‘rsatilmagan. Bu mavzuimiz uchun muhim, chunki sug‘orish nasoslari uchun elektr energiyasi qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlashning eng yirik yagona moddasidir. Shunday qilib, institutsional muhit keng qonuniy vakolatni hali shakllanayotgan samaradorlik auditi amaliyoti bilan uyg‘unlashtiradi.

4. Ma’lumotlar va tadqiqot metodologiyasi

4.1. Tadqiqot dizayni

Tadqiqot bir mamlakat misolidagi baholovchi keys-stadi dizayniga asoslanadi va unda ichki tahlil birliklari (dastur yo‘nalishlari, shartnomalar, investitsiya loyihalarining tarkibiy qismlari va aktivlar) ajratiladi. U ISSAI 3000 ruxsat berganidek, natijaga yo‘naltirilgan yondashuvni (ko‘zlangan natijalarga erishildimi?) muammoga yo‘naltirilgan yondashuv (qiymat qayerda va nima sababdan yo‘qotilmoqda?) bilan uyg‘unlashtirgan keyingi (ex-post) kameral samaradorlik auditi mantiqiga tayanadi (INTOSAI, 2019c). Audit savoli quyidagicha: 2025-yilda qishloq xo‘jaligi subsidiyalari va investitsiyalari natijalar zanjirining har bir bosqichida tejamkorlik, samaradorlik va natijadorlikka erishdimi? Tadqiqot faqat hujjatli va ma’muriy dalillarga tayangani sababli uning xulosalari sabab-

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

oqibat baholari sifatida emas, balki aniq mezon va baholarga ega audit kuzatuvlari sifatida taqdim etiladi.

4.2. Ma’lumotlar manbalari

Oltita dalillar to‘plami yig‘ildi va o‘zaro solishtirildi (1-jadval); ularning asosini Qishloq xo‘jaligi vazirligining o‘zi e’lon qilgan ma’lumotlar tashkil etadi (Ministry of Agriculture, 2025a, 2025b). Barcha manbalar ochiq bo‘lgan yoki tegishli tashkilot tomonidan e’lon qilingan rasmiy yoki institutsional hujjatlardir. Pul qiymatlari, agar boshqacha ko‘rsatilmagan bo‘lsa, joriy narxlarda o‘zbek so‘mida berilgan; valyuta kursi bo‘yicha taxminlarni kiritmaslik uchun boshqa valyutalarga qayta hisoblash amalga oshirilmagan.

1-jadval. Dalillar bazasi va ulardan auditda foydalanish

Dalillar to‘plami	**Mazmuni va qamrovi**	**Tahlil birligi**	**Auditda foydalanish (bosqich)**
D1. Qishloq xo‘jaligi vazirligining 2025-yilgi ochiq budjet ma’lumotlari (1-019-0016-son ma’lumotlar to‘plami)	Joriy xarajatlar va 26 ta rivojlantirish dasturi yo‘nalishi bo‘yicha qonun bilan ajratilgan, vazirlik tomonidan rejalashtirilgan va sarflangan mablag‘lar	Dastur yo‘nalishi (n = 26)	Budjet ishonchliligi; dasturlar ijrosi (1–2-bosqichlar)
D2. Qishloq xo‘jaligi vazirligining 2025-yilgi budjet ochiqligi ilovalari (1–8-ilovalar)	Tasarrufdagi tashkilotlar kesimida mablag‘lar (9 oy), kapital loyihalar, xarid usuli, yetkazib beruvchi va qiymati ko‘rsatilgan shartnomalar	Shartnoma (n = 123 ta yozuv; 109 ta noyob shartnoma)	Xaridlar tejamkorligi (3-bosqich)
D3. O‘zbekiston Respublikasining 2025–2027-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiyasi	Tarmoq dasturlari hajmi, 2022–2025-yillardagi subsidiyalar tarkibi, dasturiy budjetlashtirish tajribasi	Dastur / subsidiya toifasi	Mablag‘ taqsimoti konteksti (1–2-bosqichlar)
D4. Jahon bankining “Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish” loyihasi, 10-ko‘mak missiyasi (2025-yil may–iyun)	Mablag‘larni o‘zlashtirish, tarkibiy qismlar ijrosi, qayta tuzish, xaridlar va lizing vositachisi bo‘yicha xulosalar	Loyiha komponenti / tarkibiy qismi	Ijro samaradorligi; aktivlar (3–4-bosqichlar)

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Dalillar to‘plami	Mazmuni va qamrovi	Tahlil birligi	Auditda foydalanish (bosqich)
D5. “Asakabank”ning sotiladigan aktivlar ro‘yxati (Hukumat komissiyasining 2026-yil 17-fevraldagi 34-son bayonnomasi)	Balans qiymati, balansga qabul qilingan sanasi va auksiondagi boshlang‘ich narxi ko‘rsatilgan 35 ta aktiv (muzlatgichlar, omborlar, qayta ishlash korxonalari, issiqxonalar va boshqalar)	Aktiv (n = 35; shundan 22 tasi agrologistika va agro-qayta ishlash obyekti)	Aktivlar bo‘yicha natijalar (4-bosqich)
D6. Tashqi auditning huquqiy va institutsional asoslari	O‘RQ-546-son Qonun (2026-yil 22-iyungacha kiritilgan o‘zgartishlar bilan); Milliy halollik tizimi bahosi (2026); INTOSAI-P 1, INTOSAI-P 10, ISSAI 300 va ISSAI 3000	Qonun normasi / tamoyil	Hisobdorlik va audit salohiyati (barcha bosqichlar)

Manba: mualliflar tomonidan tuzilgan. Kontekst va o‘zaro solishtirish uchun ikkilamchi manbalardan (World Bank, 2021; President of the Republic of Uzbekistan, 2025; Gazeta.uz, 2026) foydalanilgan.

D1 ma’lumotlar to‘plamida hisobot davri aniq ko‘rsatilmagan. Biz uni 2025-moliya yili deb qabul qildik, chunki unda 2025-yil noyabrida tashkil etilgan Agrar sohada to‘lovlar agentligi orqali ijro etilgan yo‘nalish hamda “2025–2030-yillarga mo‘ljallangan” yer tuzish chizmalari yo‘nalishi mavjud[5]. D2 dagi xarid yozuvlari choraklar bo‘yicha jamlanib boradi: 14 ta shartnoma ikki chorakda qayd etilgan va keyingi chorakda ularning qiymati yuqoriroq ko‘rsatilgan (bu shartnoma qiymatiga o‘zgartish kiritilgani yoki jamlanma hisobot berilganini anglatadi). Ikki marta hisoblashning oldini olish uchun har bir shartnoma 15 xonali ro‘yxat raqami va yetkazib beruvchining STIRi bo‘yicha aniqlandi va faqat eng oxirgi qayd etilgan qiymati olindi. Natijada jami 210,2 milliard so‘mlik 123 ta yozuv jami 138,4 milliard so‘mlik 109 ta noyob shartnomaga keltirildi.

4.3. Audit mezonlari va ko‘rsatkichlarini amaliylashtirish

2-jadvalda har bir bosqich qanday o‘lchanadigan ko‘rsatkichlarga aylantirilgani ko‘rsatilgan. Audit mezonlari tegishli, ishonchli, xolis va tushunarli bo‘lishi haqidagi ISSAI 3000 talabiga muvofiq (INTOSAI, 2019c), imkon qadar mezonlar va chegaraviy qiymatlar mualliflar tomonidan belgilanmasdan, e’tirof etilgan xalqaro modellardan olindi.

[5]D1 dagi yakuniy summalar o‘zaro mos keladi: 26 ta dastur yo‘nalishi bo‘yicha jami 1 189 043 million so‘m ajratilgan va 712 582,9 million so‘m sarflangan. Bu rivojlantirish dasturlari (1 151 543 million so‘m va 675 083,3 million so‘m) hamda Agrosanoatni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash davlat maqsadli jamg‘armasiga transfert (37 500 million so‘m) yig‘indisiga teng.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

2-jadval. ISSAI 3000 mezonlarini natijalar zanjiri bo‘ylab amaliylashtirish

Bosqich	VfM mezoni	Ko‘rsatkich (formula)	Mezon / chegaraviy qiymat va manba
1. Mablag‘ ajratish	Tejamkorlik; ishonchlilik	Umumiy ijro AO = ΣA / ΣB; tarkibiy chetlanish CV (2-formula)	PEFA PI-1: A = 95–105%; PI-2: A < 5%, B < 10%, C < 15%, D ≥ 15% (PEFA Secretariat, 2016)
2. Dasturlash	Taqsimlash samaradorligi; ustuvorliklarga sodiqlik	Reja/qonun nisbati PL = P / B; funksional toifalar bo‘yicha ijro; farqni tarkiblarga ajratish (3-formula)	PF-5853 va Fiskal strategiyadagi strategik ustuvorliklar; Jahon bankining (2021) o‘sishga ta’sir tipologiyasi
3. Moliyalashtirish va xaridlar	Tejamkorlik; samaradorlik	Raqobat asosida berilgan shartnomalar qiymati ulushi; HHI = Σ s^2; ishlatilmagan donor mablag‘lari ulushi	HHI > 1 800 – yuqori konsentratsiya (U.S. DOJ & FTC, 2023); raqobat asosiy qoida sifatida (Fazekas & Kocsis, 2020)
4. Aktivlar va natijaviy mahsulot	Samaradorlik; natijadorlik	Moliyalashtirilgan agrologistika aktivlaridan ishlamayotgan, muzlatilgan yoki bank balansiga o‘tganlari ulushi; auksion narxining balans qiymatiga nisbati	Aktivlar ko‘zlangan xizmatni ko‘rsatishi lozim (ISSAI 300, natijadorlik); hosildan keyingi infratuzilma bo‘yicha FAO (2019)
5. Yakuniy natija	Natijadorlik; barqarorlik	Natija ko‘rsatkichlarining mavjudligi (hosildorlik, suv va energiya unumdorligi); qaytarib olish va tasdiqlash tartibi	Natijaviy subsidiya dizayni (Burton & Schwarz, 2013); o‘lchash xavfi bo‘yicha adabiyotlar (Bevan & Hood, 2006)
Barcha bosqichlar uchun	Hisobdorlik; shaffoflik	OAO vakolati, hisobot berish va ijro nazoratining INTOSAI tamoyillariga mosligi	INTOSAI-P 1 (Lima) va INTOSAI-P 10 (Meksika) (INTOSAI, 2019a, 2019e)

Izoh: A – haqiqiy ijro; B – budjet qonuni bilan ajratilgan mablag‘; P – vazirlikning yillik rejasi; s – yetkazib beruvchining shartnomalar qiymatidagi ulushi (%). Manba: mualliflar.

i-dastur yo‘nalishi uchun ajratilgan mablag‘ga nisbatan ijro koeffitsiyenti va reja/qonun nisbati quyidagicha aniqlanadi:

$$ER_i = A_i / B_i , \quad PL_i = P_i / B_i \qquad (1)$$

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

PEFA PI-2 metodikasiga muvofiq, tarkibiy chetlanish haqiqiy ijroni jami haqiqiy xarajatlarga moslab qayta masshtablangan dastlabki ajratma bilan taqqoslaydi. Shu tariqa umumiy kam sarflash ko‘rsatkichni sun’iy oshirib yubormaydi:

$$CV = \Sigma_i \mid A_i - B_i \cdot (\Sigma A / \Sigma B) \mid \; / \; \Sigma_i B_i \cdot (\Sigma A / \Sigma B) \qquad (2)$$

CV ikki marta hisoblanadi: qonun bilan ajratilgan mablag‘ga (B) va vazirlikning yillik rejasiga (P) nisbatan. Ular o‘rtasidagi farq ijro hokimiyatining qayta dasturlashi natijasida yuzaga kelgan chetlanishni ajratib ko‘rsatadi. So‘ngra sarflanmay qolgan jami qoldiq dasturlash va ijro tarkibiy qismlariga ajratiladi:

$$\Sigma B - \Sigma A \; = \; (\Sigma B - \Sigma P) \; + \; (\Sigma P - \Sigma A) \qquad (3)$$

Dastur yo‘nalishlari IHTTning ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlash tipologiyasining Jahon banki (2021) tomonidan moslashtirilgan varianti asosida funksiyasiga ko‘ra tasniflandi: investitsiya va kapital subsidiyalar, umumiy xizmatlar, o‘zgaruvchan resurs va xavf subsidiyalari, jamg‘arma va agentliklarga transfertlar hamda savdo yoki tashish subsidiyalari (Ilova, A1-jadval). G2 gipotezani tekshirish uchun dastur nomlari asosida yetti yo‘nalishdan iborat “suv va energiya tejash klasteri” (suv tejovchi texnologiyalar, tomchilatib va diskret sug‘orish, suv tejovchi va quyosh nasoslari kreditlari bo‘yicha foiz subsidiyalari, muqobil energiya va quyosh nasos qurilmalari) oldindan belgilab olindi. Ajratilgan mablag‘ hajmi va ijro darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlik yo‘nalishlar hajmidagi kuchli notekislikka chidamli bo‘lgan Spirmenning rang korrelyatsiyasi yordamida tekshirildi.

4.4. Baholash qoidalari va ishonchlilik

Umumlashtiruvchi matritsaning har bir “bosqich – o‘lchov” katagi VfM xavfi bo‘yicha Yuqori, O‘rta yoki Past deb baholandi. Agar kamida bitta ko‘rsatkich tashqi mezonning eng past oralig‘iga tushsa (masalan, PEFA bo‘yicha D bahosi yoki 1 800 dan yuqori HHI) va xulosa ikkinchi, mustaqil dalillar to‘plami bilan tasdiqlansa, katak Yuqori deb baholanadi. Ko‘rsatkich mezondan chetga chiqsa-yu, mustaqil tasdig‘i bo‘lmasa yoki dalillar turlicha bo‘lsa, katak O‘rta deb baholanadi. Mezonlarga rioya etilgan bo‘lsa, katak Past, qabul qilinadigan dalil bo‘lmasa, “baholanmagan” deb belgilanadi. Ishonchlilik turli institutlar (vazirlik, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Jahon banki, tijorat banki va mustaqil halollik bahosi) tomonidan tayyorlangan dalillar to‘plamlarini o‘zaro solishtirish, har bir yakuniy summani dastlabki yozuvlardan qayta hisoblash va barcha o‘zgartirishlarni hujjatlashtirish orqali oshirildi. Ishonchlilikka asosiy tahdidlar budjet ma’lumotlarining faqat bir yilni qamrab olishi, oluvchilar darajasidagi mikroma’lumotlar va natijalar qatorlarining yo‘qligi hamda ayrim qayta taqsimlashlar shoklarga nisbatan asosli siyosiy javob bo‘lishi ehtimolidir. Bu cheklovlar 7-bo‘limda qayta ko‘rib chiqiladi.

5. Tadqiqot natijalari

5.1. 1–2-bosqichlar: ajratilgan mablag‘ ijroning zaif ko‘rsatkichi

2025-yilda Qishloq xo‘jaligi vazirligining umumiy budjeti uchun 1 557,5 milliard so‘m ajratilgan. Vazirlik 1 128,6 milliard so‘mdan (72,5 foiz) foydalanishni rejalashtirgan va 1 044,6 milliard so‘m sarflagan. Bu ajratilgan mablag‘ning 67,1 foizi, biroq vazirlik o‘z rejasining 92,6 foizidir. Farq deyarli to‘liq rivojlantirish dasturlari bilan bog‘liq. Asosan ish haqidan iborat joriy xarajatlar ajratilgan mablag‘ga nisbatan 90,1 foizga ijro etilgan. Rivojlantirish dasturlari esa parlament tasdiqlagan summaning atigi 61,6 foizi hajmida rejalashtirilgan va 58,6 foizi hajmida sarflangan, yillik reja esa 95,1 foizga bajarilgan (3-jadval).

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

3-jadval. Qishloq xo‘jaligi vazirligi budjetining ishonchliligi, 2025-yil (million so‘m)

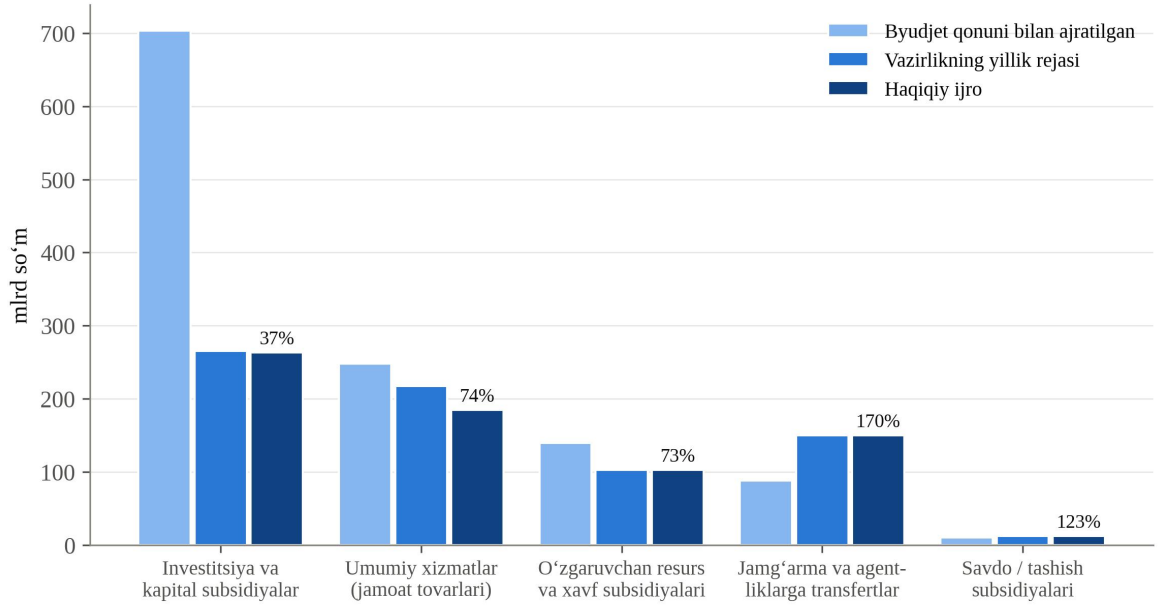
Ko‘rsatkich	Qonun (B)	Reja (P)	Sarflangan (A)	A/B, %	P/B, %	A/P, %
Vazirlikning jami budjeti	1 557 472,4	1 128 644,8	1 044 614,3	67,1	72,5	92,6
Joriy xarajatlar	368 429,0	381 244,7	332 030,9	90,1	103,5	87,1
Rivojlantirish dasturlari	1 151 543,0	709 900,0	675 083,3	58,6	61,6	95,1
Dastur yo‘nalishlari, jamg‘arma transferti bilan (n = 26)	1 189 043,0	747 400,0	712 582,9	59,9	62,9	95,3
Tarkibiy chetlanish CV (2-formula), %	B ga nisbatan 67,1	P ga nisbatan 7,9	—	—	—	—

Izoh: 26 ta dastur yo‘nalishidan 11 tasida ijro nolga teng bo‘lgan (ularga ajratilgan mablag‘ 139 864,0 million so‘m yoki yo‘nalishlarga ajratilgan mablag‘ning 11,8 foizi); 18 ta yo‘nalish ajratilgan mablag‘dan kam, 2 tasi ko‘p rejalashtirilgan. Jami summa bilan joriy va rivojlantirish xarajatlari yig‘indisi o‘rtasidagi farq jamg‘arma transferti (37 500 million so‘m) va manbadagi yaxlitlash bilan izohlanadi. Manba: Qishloq xo‘jaligi vazirligining 1-019-0016-son ochiq ma’lumotlari asosida mualliflar hisob-kitobi.

Qonun bilan ajratilgan mablag‘ga nisbatan o‘lchanganda, 26 ta dastur yo‘nalishining tarkibiy chetlanishi 67,1 foizni tashkil etadi. Bu PEFA PI-2 bo‘yicha eng past baho chegarasidan (15 foiz) to‘rt baravardan ortiq. Vazirlikning yillik rejasiga nisbatan o‘lchanganda esa u 7,9 foizgacha tushadi, bu B bahosiga mos keladi. 3-formula bo‘yicha tarkiblarga ajratish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Dasturlar ijrosi ajratilgan mablag‘dan 476,5 milliard so‘mga kam bo‘lgan; shundan 441,6 milliard so‘m (92,7 foiz) vazirlik mablag‘larni dasturga kiritmagani sababli, atigi 34,8 milliard so‘m (7,3 foiz) esa dasturga kiritilgan mablag‘ sarflanmagani sababli yuzaga kelgan. Yalpi hisobda qayta dasturlash 589,6 milliard so‘mni, ya’ni yo‘nalishlarga ajratilgan mablag‘ning 49,6 foizini harakatga keltirgan: 18 ta yo‘nalishdan 515,6 milliard so‘m qisqartirilgan, ikki yo‘nalishga esa 74,0 milliard so‘m qo‘shilgan. To‘lovlar agentligining bog‘dorchilik va uzumchilik yo‘nalishiga 50,8 milliard so‘m ajratilgan bo‘lsada, 112,5 milliard so‘m (221 foiz) yo‘naltirilgan. Budjet qonunida umuman mablag‘ ajratilmagan import mol va qo‘y go‘shtini havo transportida tashish xarajatlarining 50 foizini qoplash yo‘nalishiga esa 12,3 milliard so‘m sarflangan[6].

[6]Byudjet moddalari o‘rtasida yil davomida qayta taqsimlashga Byudjet kodeksida belgilangan chegaralar va tartib doirasida ruxsat etiladi. Shu bois bu xulosa qonuniylikka emas, balki ajratilgan mablag‘ning parlament nazorati vositasi sifatidagi ishonchliligiga taalluqli. ISSAI 3000 buni samaradorlik auditining qonuniy masalasi deb hisoblaydi. E’lon qilingan ma’lumotlar to‘plamida alohida qayta taqsimlashlarning asoslari keltirilmagan.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Foizlar: haqiqiy ijroning qonun bilan ajratilgan mablag‘ga nisbati.

2-rasm. Qishloq xo‘jaligi dastur yo‘nalishlari bo‘yicha ajratilgan mablag‘, yillik reja va haqiqiy ijro (funksional toifalar kesimida), 2025-yil

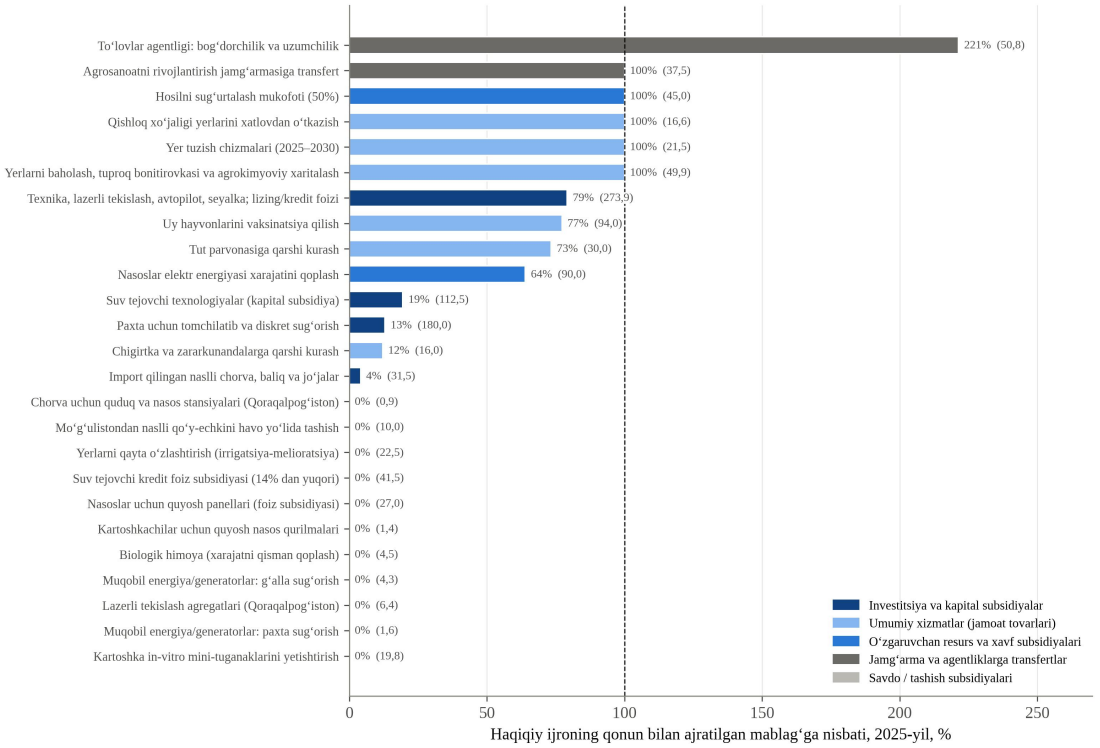
Manba: Qishloq xo‘jaligi vazirligining 1-019-0016-son ochiq ma’lumotlari asosida mualliflar hisob-kitobi; tasnif World Bank (2021) bo‘yicha.

2-rasm qayta dasturlash qaysi yo‘nalishlarga to‘g‘ri kelganini ko‘rsatadi. Investitsiya va kapital subsidiyalar yo‘nalishlarga ajratilgan mablag‘ning 59,2 foizini tashkil etgan, biroq atigi 37,4 foizga ijro etilgan. Umumiy xizmatlar (74,5 foiz) hamda o‘zgaruvchan resurs va xavf subsidiyalari (73,5 foiz) yaxshiroq ijro etilgan, jamg‘arma va agentliklarga transfertlar esa ortig‘i bilan (169,8 foiz) bajarilgan. Ijrosi nolga teng bo‘lgan 11 ta yo‘nalishdan sakkiztasi investitsiya subsidiyalaridir. Natijada haqiqiy xarajatlar tarkibi tasdiqlanganidan keskin farq qilgan: investitsiya subsidiyalarining ulushi ajratilgan mablag‘dagi 59,2 foizdan haqiqiy ijrodagi 36,9 foizga tushgan, transfertlar ulushi esa 7,4 foizdan 21,1 foizga ko‘tarilgan.

5.2. “Suv tejash paradoksi”

Eng keskin nomuvofiqlik suv bilan bog‘liq. Suvni tejovchi sug‘orish 2019-yilgi strategiyaning bosh maqsadlaridan biri bo‘lib, 2025–2027-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiyada suv tejovchi texnologiyalar va tomchilatib sug‘orish moliyalashtiriladigan dasturlar qatorida alohida ko‘rsatilgan. Suv va energiya tejash klasteridagi yetti yo‘nalishga 368,3 milliard so‘m (barcha dastur yo‘nalishlarining 31,0 foizi) ajratilgan, biroq atigi 45,2 milliard so‘m sarflangan, ya’ni ijro darajasi 12,3 foizni tashkil etgan. Qolgan barcha yo‘nalishlar 81,3 foizga ijro etilgan. Paxta uchun tomchilatib va diskret sug‘orish subsidiyasi 13,0 foizga (180,0 milliard so‘mdan 23,3 milliard so‘m), suv tejovchi texnologiyalar bo‘yicha umumiy subsidiya 19,4 foizga, suv tejovchi va quyosh nasoslari kreditlari bo‘yicha foiz subsidiyalari (jami 68,5 milliard so‘m) esa umuman ijro etilmagan (3-rasm).

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Belgilar: ijro darajasi (ajratilgan mablag‘, mlrd so‘m). Qonunda mablag‘ ajratilmagan bitta yo‘nalish (import go‘shtni havo yo‘lida tashish, 12,3 mlrd so‘m sarflangan) ko‘rsatilmagan.

3-rasm. Qishloq xo‘jaligi dastur yo‘nalishlarining ijro darajasi, 2025-yil (haqiqiy ijroning qonun bilan ajratilgan mablag‘ga nisbati, %)

Manba: Qishloq xo‘jaligi vazirligining 1-019-0016-son ochiq ma’lumotlari asosida mualliflar hisob-kitobi.

Ijro darajasi yo‘nalish hajmi bilan ham kuchli bog‘liq. Mablag‘ ajratilgan 25 ta yo‘nalish bo‘yicha ajratilgan summa va ijro darajasi o‘rtasidagi Spirmen rang korrelyatsiyasi $\rho = 0{,}62$ ga teng ($p < 0{,}001$): kichik yo‘nalishlarning sarflanmay qolish ehtimoli ancha yuqori bo‘lgan. Eng kichik o‘nta yo‘nalishdan (har biri 19,8 milliard so‘m yoki undan kam) sakkiztasida ijro nolga teng. Shu bilan birga, eng yirik uchta ijro (texnika va lizing subsidiyalari, To‘lovlar agentligiga transfert va uy hayvonlarini vaksinatsiya qilish) dastur xarajatlarining 56,4 foizini, texnika yo‘nalishining o‘zi esa 30,4 foizini tashkil etgan. Bu qonuniyat muhim, chunki subsidiyalar ro‘yxati kengaymoqda. Hukumat ma’lum qilgan subsidiya turlari soni 2025-yildagi 52 tadan 2026-yilda 91 taga (+75 foiz) ko‘paygan, e’lon qilingan subsidiyalar hajmi esa taxminan 2,35 trillion so‘mdan atigi 2,7 trillion so‘mgacha oshgan. Demak, bir subsidiya turiga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha mablag‘ taxminan 45,2 milliard so‘mdan 29,7 milliard so‘mgacha (−34 foiz) kamayadi[7]. Agar 2025-yilda kuzatilgan hajm va ijro o‘rtasidagi

[7]Rasmiy ma’lumotlar asosida hisoblangan: 2025-yilda 2,35 trillion so‘m subsidiya va 52 ta subsidiya turi (President of the Republic of Uzbekistan, 2025; Kun.uz, 2025), 2026-yilda 29 yo‘nalishdagi 91 ta subsidiya turi uchun 2,7 trillion so‘m (Gazeta.uz, 2026). Bu hajmlar qishloq xo‘jaligi subsidiyalarining butun tizimini qamrab oladi, shu sababli 5.1-bo‘limda tahlil qilingan Qishloq xo‘jaligi vazirligi dastur yo‘nalishlaridan kattaroqdir.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

bog‘liqlik saqlanib qolsa, subsidiyalarning yanada maydalashishi ijroni pasaytiradi va qo‘llab-quvvatlashning har bir birligiga to‘g‘ri keladigan ma’muriy xarajatni oshiradi.

Nima uchun suv tejash yo‘nalishlari kam ijro etilmoqda? Dalillar ma’muriy irodaning yetishmasligiga emas, balki talab va dizayn bilan bog‘liq cheklovlarga ishora qiladi. Jahon bankining (2021) xarajat va foyda tahlili paxtachilikda tomchilatib sug‘orish fermer uchun faqat hosildorlik bo‘yicha optimistik taxminlarda foydali ekanini, yillik ekspluatatsiya va texnik xizmat xarajatlari esa investitsiyaning 10–15 foiziga yetishi mumkinligini ko‘rsatadi. Birgalikda moliyalashtiriladigan kapital subsidiyalar fermerlardan o‘z mablag‘larini yoki qimmat tijorat kreditini jalb qilishni talab qiladi: Jahon bankining 2025-yilgi lizing sharhida fermerlar o‘rtacha 19 foiz atrofidagi foiz stavkalarini qayd etgan (World Bank, 2025). Shu sababli 14 foizdan yuqori tijorat kreditiga bog‘langan foiz subsidiyalari kam sonli mos qarz oluvchilarni topishi mumkin. Demak, paradoks dasturlash bosqichida joylashgan VfM muammosidir: mablag‘lar o‘zlashtirish talabini oldindan baholamasdan ajratilgan, sarflanmagan qoldiqlar esa to‘lash osonroq bo‘lgan vositalarga ko‘chirilgan. Bu G1 va G2 gipotezalarini tasdiqlaydi.

5.3. 3-bosqich: xaridlar tejamkorligi

Vazirlikning 2025-yilgi xaridlar to‘g‘risidagi ma’lumotlari 138,4 milliard so‘mlik 109 ta noyob shartnomani qamrab oladi. Shartnomalar qiymatining atigi 2,7 foizi (78 ta kichik shartnoma bo‘yicha 3,7 milliard so‘m) elektron raqobat tartib-taomillari orqali, 97,3 foizi (31 ta shartnoma bo‘yicha 134,6 milliard so‘m) esa to‘g‘ridan-to‘g‘ri shartnomalar orqali berilgan. Shartnomalar qiymatining 96,3 foizi ikki davlat ilmiy-loyiha institutiga to‘g‘ri keladi: “O‘zdavyerloyiha” davlat ilmiy-loyihalash instituti (79,5 foiz) va Tuproqshunoslik va agrokimyoviy tadqiqotlar instituti (16,8 foiz). Yetkazib beruvchilar konsentratsiyasining Herfindal–Xirshman indeksi 6 604 ni tashkil etadi, bu yuqori konsentratsiyalashgan bozor chegarasidan (1 800) uch baravardan ortiq (4-jadval).

4-jadval. Qishloq xo‘jaligi vazirligi (markaziy apparat) xaridlari, 2025-yil

Ko‘rsatkich	Qiymati	Qiymatdagi ulushi, %	Mezon
Noyob shartnomalar (takrorlanishlar chiqarilgandan keyin)	109; 138,4 mlrd so‘m	100,0	—
To‘g‘ridan-to‘g‘ri shartnomalar	31; 134,6 mlrd so‘m	97,3	Raqobat asosiy qoida sifatida
Elektron raqobat tartib-taomillari	78; 3,7 mlrd so‘m	2,7	—
Eng yirik yetkazib beruvchi (“O‘zdavyerloyiha”, davlat instituti)	110,0 mlrd so‘m	79,5	—
Ikkinchi yetkazib beruvchi (Tuproqshunoslik va agrokimyoviy tadqiqotlar instituti)	23,2 mlrd so‘m	16,8	—
Yetkazib beruvchilar soni	64	—	—

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Ko‘rsatkich	Qiymati	Qiymatdagi ulushi, %	Mezon
Herfindal–Xirshman indeksi	6 604	—	> 1 800 – yuqori konsentratsiya
Keyingi chorakda yuqoriroq qiymat bilan qayd etilgan shartnomalar	14 (shundan 12 tasi ikki institut bilan)	—	Shartnoma o‘zgarishlari nazorati

Manba: vazirlikning 2025-yilgi budjet ochiqligi ma’lumotlari 4-ilovasi asosida mualliflar hisob-kitobi (shartnoma ro‘yxat raqami va yetkazib beruvchi bo‘yicha takrorlanishlar chiqarilgan).

Bu konsentratsiyaning asosli huquqiy izohi bor. Eng yirik shartnomalar ixtisoslashgan davlat institutlariga buyurtma qilingan yer kadastri, tuproq tadqiqotlari va yer tuzish xizmatlariga taalluqli bo‘lib, davlat tashkilotlaridan yagona manba orqali bunday xaridlarni amalga oshirishga davlat xaridlari to‘g‘risidagi qonunchilikda ruxsat etiladi. VfM nuqtai nazaridan esa masala boshqacha: raqobat bo‘lmasa, narx bozorda sinovdan o‘tmaydi va bu xizmatlar qiymatini boshqa ko‘rsatkichlar bilan taqqoslab bo‘lmaydi. Ularning mavzusi 88,0 milliard so‘m ajratilgan va deyarli 100 foizga ijro etilgan uchta dastur yo‘nalishiga mos keladi. Biroq ikki institut bilan tuzilgan shartnomalarning qayd etilgan qiymati (133,2 milliard so‘m) bu ajratmalardan oshib ketadi, ularning 12 ta shartnomasi esa yil davomida yuqoriroq qiymat bilan qayta qayd etilgan. E’lon qilingan ma’lumotlar shartnoma qiymatlarini dasturlar ijrosi bilan solishtirish imkonini bermaydi. Bu ko‘p yillik shartnomalar tuzilganidan yoki qo‘shimcha budjet moddalaridan moliyalashtirilganidan dalolat berishi mumkin. Bunday solishtirishning o‘zi auditning asosiy sinovlaridan biridir. Aynan shunday vaziyatda ISSAI 3000 oliy audit organidan tejamkorlikni faqat muvofiqlik tekshiruvi orqali emas, balki xarajatlarni taqqoslash, birlik narxini tahlil qilish va bajarilgan ishlarni tasdiqlash orqali tekshirishni kutadi. Hisob palatasining o‘z hisobotlari ham xaridlar natijador audit sohasi ekanini ko‘rsatadi: 2024-yilda u 718 ta holatda, jumladan noqonuniy to‘g‘ridan-to‘g‘ri shartnomalar va narxlarni oshirib ko‘rsatish bilan bog‘liq 408,9 milliard so‘mlik xarid kamchiliklarini aniqlagan (Transparency International Latvia & UNDP, 2026).

5.4. 3–4-bosqichlar: investitsiya kanallari ijrosining samaradorligi

Jahon bankining “Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish” loyihasi investitsiya kanaliga ikkinchi, mustaqil nazar tashlash imkonini beradi (5-jadval). 2025-yil iyun holatiga XTTB qarzining 82,0 foizi, XTU kreditining esa atigi 21,0 foizi o‘zlashtirilgan. Oltita ishtirokchi bank orqali kredit liniyalari 103,8 million AQSH dollarlik 172 ta kichik loyihani moliyalashtirgan, 41,2 million dollar (28,4 foiz) esa foydalanilmay qolgan. Eng zaif qism agrologistika komponenti bo‘lgan. Kichik agrologistika markazlari uchun 65 million dollarlik tarkibiy qism amalga oshiruvchi davlat korxonasi – “Agroservis operatori” boshqaruvining yomonligi va salohiyatining zaifligi sababli “ilgarilamadi va 65 million dollar ishlatilmay qoldi”; Iqtisodiyot va moliya vazirligi 2024-yilda ushbu korxona faoliyatini to‘xtatgan (World Bank, 2025, 48-band). Jami intensiv bog‘lar va agrologistika uchun mo‘ljallangan 130 million dollargacha bo‘lgan mablag‘ rejadagidek ishlatilmagan. 2025-yil iyunidagi qayta tuzish doirasida 128,36 million dollar qishloq xo‘jaligi texnikasi lizingiga yo‘naltirilgan, loyihaning yopilish muddati esa 18 oyga, 2027-yil dekabrigacha uzaytirilgan.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

5-jadval. “Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish” loyihasi ijrosining samaradorligi (2025-yil o‘rtasi holatiga)

Ko‘rsatkich	Qiymati	VfM talqini
Mablag‘larni o‘zlashtirish: XTTB / XTU	82,0% / 21,0% (2025-yil 23-iyun)	Imtiyozli mablag‘larning sekin o‘zlashtirilishi
Kredit liniyalaridan foydalanish	145,0 mln dollardan 103,8 mln dollar (71,6%); 172 ta kichik loyiha	Qisman o‘zlashtirish; 41,2 mln dollar foydalanilmagan
Kichik kreditlar tarkibi	90 ta intensiv bog‘; 32 ta muzlatgich (18,3 mln dollar); 24 ta issiqxona	Bank tomonidan qayd etilgan konsentratsiya xavfi
Agrologistika markazlari (3.1-tarkibiy qism)	65 mln dollar ajratilgan; 11 ta biznes-reja; ilgarilash yo‘q; amalga oshiruvchi davlat korxonasi faoliyati 2024-yilda to‘xtatilgan	Ishlatilmagan mablag‘lar; ijrodagi muvaffaqiyatsizlik
Qayta taqsimlash (uchinchi qayta tuzish, 2025-yil iyun)	128,36 mln dollar texnika lizingiga yo‘naltirilgan; yopilish muddati 2027-yil 30-dekabrgacha uzaytirilgan	Maqsadning almashtirilishi; muddatning kechikishi
Lizing vositachisi (“O‘zagrolizing” AJ)	Muammoli lizing shartnomalari; shaffof bo‘lmagan lizing stavkalari; zaif audit qo‘mitasi va ichki nazorat	Yetkazib berish kanalidagi boshqaruv xavfi
Xaridlar	Beshta paket (4,85 mln dollar) bo‘yicha takliflarni baholash 2025-yil fevralidan beri tasdiqlanishni kutmoqda	Jarayon samarasizligi

Manba: World Bank (2025), o‘ninchi ko‘mak missiyasining Memorandumi, 5–6, 17, 35–49 va 62–63-bandlar.

Agrologistika markazlarining texnika lizingi bilan almashtirilishi VfM nuqtai nazaridan muhim. Bank ma’lumotlariga ko‘ra, texnika lizingi yaxshiroq ishlayotgan kanal bo‘lgan, shu sababli qayta

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

taqsimlash qarzning o‘zlashtirilishi ehtimolini oshirgan. Shu bilan birga, bu loyihaning hosildan keyingi ishlov berish va bozorga chiqish bilan bog‘liq dastlabki maqsadidan voz kechishni anglatgan. Qishloq xo‘jaligi strategiyasi esa savdo infratuzilmasi va agrologistika markazlariga investitsiyalar orqali aynan shu maqsadni ilgari suradi (UNDP, 2024). Bundan tashqari, mablag‘larni o‘zlashtirgan lizing vositachisining o‘zida kapital yetishmasligi, muammoli lizing shartnomalarining yuqori ulushi va xarajatlarni qoplashga asoslanmagan lizing stavkalari aniqlangan (World Bank, 2025, 45-band). G3 gipoteza tasdiqlanadi: qiymat yo‘qotilishi noqonuniy to‘lovlar shaklida emas, balki ishlatilmagan mablag‘lar va maqsadning almashtirilishi shaklida namoyon bo‘ladi.

5.5. 4-bosqich: foydasiz qolgan agrologistika aktivlari

Aktivlar darajasidagi dalillar Hukumat komissiyasi 2026-yil fevralida sotishni topshirgan davlat banki – “Asakabank” balansidagi 35 ta aktiv ro‘yxatidan olingan (6-jadval). 35 ta aktivdan 22 tasi agrologistika yoki agro-qayta ishlash obyektidir: 11 ta issiqxona majmuasi, beshta muzlatgich, bitta issiqxona va muzlatgich majmuasi, to‘rtta qayta ishlash yoki qadoqlash korxonasi va bitta ombor. Ularning jami balans qiymati 92,7 milliard so‘m. 22 ta aktivdan 17 tasi 2023–2026-yillarda bank balansiga qabul qilingan. Bu holat so‘nggi yillarda imtiyozli qishloq xo‘jaligi kreditlashining kengayishi davrida berilgan kreditlar bo‘yicha garovlar undirilgani bilan mos keladi[8]. Boshlang‘ich narxi e’lon qilingan 21 ta agro-aktivdan 5 tasida narx balans qiymatidan past bo‘lgan. Eng katta chegirmalar Xorazm va Qoraqalpog‘istondagi to‘rtta issiqxona majmuasiga to‘g‘ri keladi (jami balans qiymati 22,7 milliard so‘m, boshlang‘ich narxi 16,5 milliard so‘m, −27,5 foiz). Bir qator aktivlar 10 yilgacha muddatli, foizsiz yoki Markaziy bank asosiy stavkasida bo‘lib-bo‘lib to‘lash sharti bilan taklif etilmoqda, bu esa qo‘shimcha imtiyozli unsurni anglatadi.

6-jadval. “Asakabank” balansidagi sotuvga qo‘yilgan agrologistika va agro-qayta ishlash aktivlari, 2026-yil

Aktiv turi	Soni	Balans qiymati, mlrd so‘m	Boshlang‘ich narx, mlrd so‘m*	2023–2026-yillarda balansga olingan
Issiqxona majmualari	11	55,5	63,6 (10 tasiga narx e’lon qilingan)	11
Muzlatgichli issiqxona majmuasi	1	12,5	12,6	1
Muzlatgichlar	5	9,1	9,1	4
Agro-qayta ishlash va qadoqlash korxonalari (vino-konserva sexi bilan)	4	15,0	28,7	2

[8]Ro‘yxatda har bir aktiv balansga qanday huquqiy asosda qabul qilingani ko‘rsatilmagan. Ularni undirilgan garov sifatida talqin qilish ro‘yxatning xususiyatidan (kreditor bank tomonidan sotish uchun saqlanayotgan asosiy faoliyatga oid bo‘lmagan aktivlar) kelib chiqqan xulosa bo‘lib, to‘liq audit jarayonida auditor tomonidan bank bilan birga tekshirilishi lozim.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Aktiv turi	Soni	Balans qiymati, mlrd so‘m	Boshlang‘ich narx, mlrd so‘m*	2023–2026-yillarda balansga olingan
Ombor	1	0,6	0,7	0
Jami agrologistika va agro-qayta ishlash aktivlari	22	92,7	114,6 (21 tasiga narx e’lon qilingan)	17
Ma’lumot uchun: ro‘yxatdagi barcha aktivlar	35	308,2	—	—

* E’lon qilingan hollarda auksiondagi boshlang‘ich narx. Manba: Hukumat komissiyasining 2026-yil 17-fevraldagi 34-son bayonnomasi 15-bandiga muvofiq sotiladigan “Asakabank” aktivlari ro‘yxati asosida mualliflar hisob-kitobi.

Bu aktivlar dasturlar ma’lumotlarining jismoniy ifodasidir. Ro‘yxatdagi muzlatgich va issiqxonalar aynan imtiyozli kredit liniyalari rivojlantirishga mo‘ljallangan qiymat zanjiri bo‘g‘inlariga tegishli (birgina Jahon banki loyihasida 32 ta muzlatgich va 24 ta issiqxona uchun kichik kreditlar berilgan). Bunday aktiv garov sifatida undirib olinsa yoki ishlamay qolsa, unga sarflangan davlat resurslari, jumladan foiz subsidiyalari, kafolatlar va imtiyozli moliyalashtirish, dastlabki to‘lovlar qanchalik qonuniy bo‘lmasin, ko‘zlangan xizmatni ta’minlamagan bo‘ladi. Agrologistika nuqtai nazaridan, qiyin ahvoldagi beshta issiqxonaning Xorazmda va ikkita muzlatgichning Surxondaryoda to‘planishi joyga xos muammolarga (energiya xarajatlari, bozorga chiqish imkoniyati, quvvatlarning haddan tashqari katta loyihalanishi) ishora qiladi. Audit ularni bevosita tekshirishi mumkin, an’anaviy moliyaviy taftish esa odatda ularni o‘rganmaydi.

5.6. Barcha bosqichlar uchun umumiy masala: audit tizimining VfMni aniqlash salohiyati

7-jadvalda Hisob palatasi faoliyatining huquqiy asoslari samaradorlik auditiga eng aloqador INTOSAI tamoyillari bilan taqqoslanadi. Uning vakolati 1-rasmdagi barcha bosqichlarni qamrab olish uchun yetarlicha keng: 24–25-moddalar samaradorlik, maqsadga muvofiqlik va natijadorlikka bevosita ishora qiladi, “Masofaviy audit” tizimi esa ko‘plab tajribali oliy audit organlarida mavjud bo‘lmagan ma’lumotlarga kirish imkonini beradi. Bo‘shliqlar audit shakllarining qonunda mustahkamlanishi, mustaqillik kafolatlari, hisobotlarni e’lon qilish va ijroni kuzatishda mavjud. Audit ta’siri bo‘yicha adabiyotlarda aynan shu shartlar samaradorlik auditlari amaliyotni o‘zgartirishi uchun zarur deb topilgan (Morin, 2014; Raudla et al., 2016; Blume & Voigt, 2011).

7-jadval. Hisob palatasi faoliyati asoslarining samaradorlik auditiga oid INTOSAI tamoyillariga mosligi

Tamoyil (manba)	Talab	O‘zbekistondagi huquqiy asos va amaliyot	Baho

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

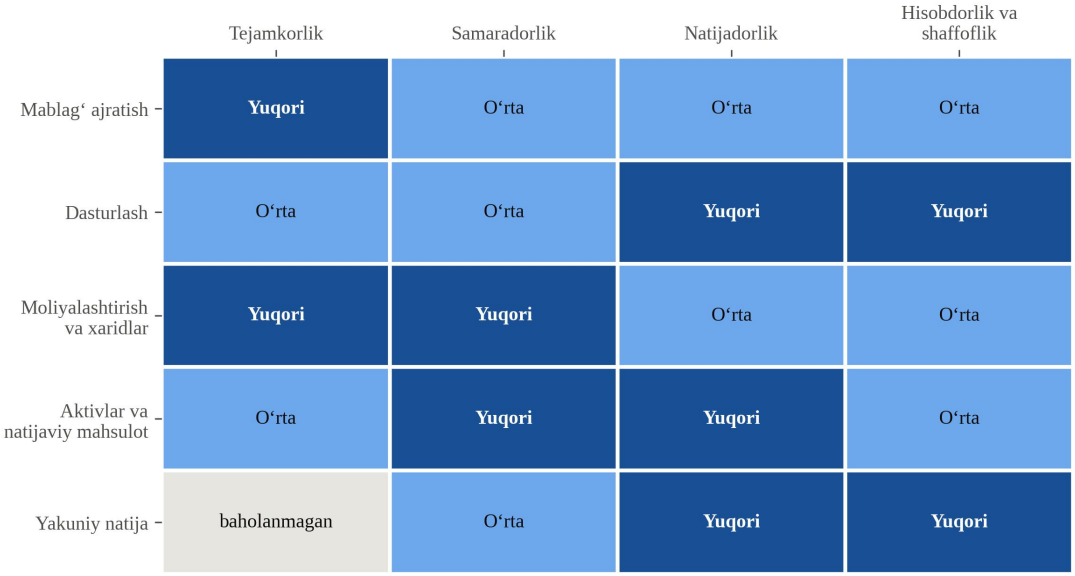
Tamoyil (manba)	Talab	O‘zbekistondagi huquqiy asos va amaliyot	Baho
Keng vakolat (INTOSAI-P 10, 3-tamoyil; ISSAI 300)	Tejamkorlik, samaradorlik va natijadorlik auditi	O‘RQ-546 ning 4, 24, 25-moddalari samaradorlik, maqsadga muvofiqlik va natijadorlikni, jumladan jalb qilingan mablag‘lar hisobidagi loyihalarni qamrab oladi	Mos keladi
Audit shakllari va standartlari (ISSAI 100, 300, 3000)	ISSAI asosidagi standartlar bo‘yicha alohida topshiriq turi sifatidagi samaradorlik auditi	31-modda taftish, tekshirish va o‘rganishni belgilaydi; samaradorlik auditi Prezident farmoni bilan qo‘shilgan (2024); ISSAI asosidagi ilk auditlar 2025-yilda yakunlangan (moliyaviy va muvofiqlik auditi)	Qisman mos keladi
Rahbarning mustaqilligi (INTOSAI-P 10, 2-tamoyil)	Lavozimda bo‘lish kafolati; faqat belgilangan tartibda lavozimdan ozod qilish	Rais Senat roziligi bilan Prezident tomonidan tayinlanadi, bir tomonlama ozod qilinishi mumkin; vakolat muddati belgilanmagan	Mos kelmaydi
Hisobot berish va e’lon qilish huquqi hamda majburiyati (INTOSAI-P 10, 5–6-tamoyillar)	Audit hisobotlarini e’lon qilish	Yillik hisobot va 2024-yilgi budjet ijrosi hisoboti e’lon qilingan; ko‘pchilik audit hisobotlari e’lon qilinmagan	Qisman mos keladi
Ijroni kuzatish (INTOSAI-P 10, 7-tamoyil; ISSAI 3000)	Tavsiyalar ijrosini samarali kuzatish	Parlament qarorlari qisqa va rasmiy; tavsiyalar ijrosi ochiq kuzatilmaydi	Mos kelmaydi
Salohiyat va ma’lumotlarga kirish (INTOSAI-P 10, 4 va 8-tamoyillar)	Cheklanmagan kirish huquqi; yetarli resurslar	57 ta vazirlik ma’lumotlar bazalariga real vaqt rejimida kirish; 93 nafar xodim (chegara 110); budjet 116,0 mlrd so‘m (2025)	Mos keladi (kirish) / Qisman (xodimlar)

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Manba: O‘RQ-546-son Qonun (2026-yil 22-iyungacha kiritilgan o‘zgartishlar bilan), INTOSAI (2019a, 2019b, 2019c) hamda Transparency International Latvia & UNDP (2026) asosida mualliflar bahosi.

5.7. Umumlashma: sarflangan mablag‘ qiymati qayerda yo‘qotilmoqda

4-rasmda 4.4-bo‘limdagi qoidalar asosida olingan baholar umumlashtirilgan, 8-jadvalda esa har bir Yuqori baho asosidagi dalillar keltirilgan. Yuqori xavf uch joyda to‘planadi: mablag‘ ajratish va xaridlar bosqichlarida tejamkorlik, dasturlash, aktivlar va yakuniy natija bosqichlarida natijadorlik, dasturlash va yakuniy natija bosqichlarida esa hisobdorlik. Bu manzara G1 gipotezaga mos keladi. Asosiy yo‘qotishlar pul fermerga yetib borguniga qadar (ajratilgan mablag‘ning ishonchliligi va qayta dasturlash) yoki u aktivlarga aylantirilgandan keyin (aktivlarning foydasiz qolishi va maqsadning almashtirilishi) yuz beradi, to‘lov nuqtasida emas. Muvofiqlikka yo‘naltirilgan tekshiruvlar aynan to‘lov nuqtasiga e’tibor qaratadi, ko‘rib chiqilgan dalillar esa aynan shu bosqichda rejaga nisbatan ijro nisbatan yuqori ekanini ko‘rsatadi.

4-rasm. O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlashning VfM xavflari matritsasi (bosqichlar va audit o‘lchovlari kesimida)

Izoh: baholar 4.4-bo‘limdagi qoidalarga muvofiq berilgan; “baholanmagan” – qabul qilinadigan dalil yo‘qligi sababli baholanmagan. Manba: mualliflar.

8-jadval. Yuqori xavf baholarini tasdiqlovchi dalillar

Bosqich	**O‘lchov**	**Asosiy dalillar**	**Dalillar to‘plami**
Mablag‘ ajratish	Tejamkorlik	Qonunga nisbatan tarkibiy chetlanish 67,1% (PEFA bo‘yicha D); 11 ta yo‘nalishda ijro nolga teng	D1, D3

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Bosqich	O‘lchov	Asosiy dalillar	Dalillar to‘plami
Dasturlash	Natijadorlik	Suv va energiya tejash klasteri 12,3% ijro etilgan, boshqa yo‘nalishlarda 81,3%; farqning 92,7 foizi dasturga kiritmaslik oqibati	D1, D3, World Bank (2021)
Dasturlash	Hisobdorlik	Asoslari e’lon qilinmagan 589,6 mlrd so‘mlik yalpi qayta dasturlash (ajratmalarning 49,6 foizi); qonunda nazarda tutilmagan yangi yo‘nalish	D1, D6
Moliyalashtirish va xaridlar	Tejamkorlik	Shartnomalar qiymatining 97,3 foizi to‘g‘ridan-to‘g‘ri; HHI 6 604; shartnoma qiymatlarini dasturlar ijrosi bilan solishtirib bo‘lmaydi	D2, D6
Moliyalashtirish va xaridlar	Samaradorlik	XTU mablag‘lari 21% o‘zlashtirilgan; agrologistika uchun 65 mln dollar ishlatilmagan; kredit liniyalaridan 41,2 mln dollar foydalanilmagan	D4
Aktivlar va natijaviy mahsulot	Samaradorlik / natijadorlik	Davlat banki balansida 22 ta agrologistika va qayta ishlash aktivi (92,7 mlrd so‘m); agrologistika markazlaridan voz kechilgan	D4, D5
Yakuniy natija	Natijadorlik / hisobdorlik	Subsidiya yo‘nalishlari bo‘yicha natija ko‘rsatkichlari e’lon qilinmagan; natijaviy model faqat 2027-yildan; ko‘pchilik audit hisobotlari e’lon qilinmagan	D3, D6, Gazeta.uz (2026)

Manba: mualliflar umumlashmasi. (Qishloq xo‘jaligi vazirligining 2025-yilgi ochiq budjet ma’lumotlari, 1-019-0016-son to‘plam [Ministry of Agriculture, 2025a]; Qishloq xo‘jaligi vazirligining 2025-yilgi budjet ochiqligi ma’lumotlari, 4-ilova [Ministry of Agriculture, 2025b]; 2025–2027-yillarga mo‘ljallangan Fiskal strategiya [Ministry of Economy and Finance, 2024]; Jahon banki “Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish” loyihasi 10-missiyasi memorandumi, “Key Data” jadvali, 17, 36–40, 45, 48–49-bandlar [World Bank, 2025]; Qishloq xo‘jaligiga davlat xarajatlarining ikkinchi sharhi, 12-bob [World Bank, 2021]; “Asakabank” ATBning Hukumat komissiyasining 2026-yil 17-fevraldagi 34-son bayonnomasi 15-bandi asosida sotiladigan aktivlar ro‘yxati [Asakabank, 2026]; “O‘zbekiston Respublikasining Hisob palatasi to‘g‘risida”gi O‘RQ-546-son Qonun, 2026-yil 22-iyundagi tahrirda; O‘zbekiston Milliy halollik tizimi bahosi, 107–115-betlar [Transparency International Latvia & UNDP, 2026]; Gazeta.uz, 2026-yil 25-sentabr). Jadvaldagi D1–D6 belgilari 1-jadvalda izohlangan

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

6. Muhokama

6.1. Qiymat qayerda yo‘qotiladi: to‘lovdan oldin va keyin

Asosiy empirik xulosa shundan iboratki, O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlashda sarflangan mablag‘ qiymati asosan dasturlash va aktivlar bosqichlarida, to‘lov nuqtasida esa ancha kam yo‘qotiladi. O‘z rejasiga nisbatan Qishloq xo‘jaligi vazirligi rivojlantirish mablag‘larining 95 foizini ijro etgan va tarkibiy chetlanish sezilarli bo‘lmagan. Qonunga nisbatan esa dastur budjetining uchdan biridan ko‘prog‘i (37,1 foizi) umuman dasturga kiritilmagan, chetlanish PEFA chegarasidan to‘rt baravardan ortiq oshgan, ustuvor yo‘nalishlar esa mablag‘siz qolgan. Bu natija davlat moliyasi adabiyotidagi rivojlanayotgan mamlakatlarda budjet ijrosining pastligi asosan mablag‘ sarflash salohiyatining zaifligi bilan bog‘liq degan keng tarqalgan taxminga aniqlik kiritadi. Ushbu holatda ijro hokimiyatining mablag‘ sarflash salohiyati bor; zaif jihat esa ajratmalarning realligi va yil davomidagi qayta dasturlashning shaffofligidir. Hisobdorlik nuqtai nazaridan (Bovens, 2007), qonun chiqaruvchi majburiy kuchga ega bo‘lmagan budjetni tasdiqlaydi, yil yakunida esa qonun chiqaruvchining qarori bo‘yicha emas, balki ijro hokimiyatining rejasi bo‘yicha hisobot beriladi.

Samaradorlik auditi nazariyasi uchun bu ikki xulosaga olib keladi. Birinchidan, u audit obyektini operatsiyalarning qonuniyligidan budjetning siyosat vositasi sifatidagi ishonchliligigacha kengaytirish haqidagi chaqiriqlarni qo‘llab-quvvatlaydi (Rana et al., 2022; Mattei et al., 2021). Faqat to‘lovlarning to‘g‘riligini tekshiradigan oliy audit organi bu dalillar asosida vazirlikni yaxshi ishlayotgan deb topgan bo‘lar edi. Ikkinchidan, ISSAI 3000 yondashuvlari o‘rtasidagi tanlov shunchaki protsedura masalasi emas, balki VfM xavfi joylashgan bosqichga mos bo‘lishi kerakligini ko‘rsatadi. To‘lovdan oldingi xavflar (ajratmalar realligi, qayta dasturlash) budjet jarayoni va Iqtisodiyot va moliya vazirligiga qaratilgan tizimga yo‘naltirilgan yondashuvni talab qiladi. To‘lovdan keyingi xavflar (ishlatilmagan mablag‘lar, foydasiz qolgan aktivlar) esa davlat korxonalari, lizing kompaniyalari va banklar kabi vositachilarning natijaga va muammoga yo‘naltirilgan auditini talab qiladi. Bosqichma-bosqich model bu moslikni aniq ko‘rsatadi. Audit dizayniga emas, balki audit natijalarining qabul qilinishiga e’tibor qaratgan mavjud ta’sir adabiyotida bu qilinmagan (Morin, 2014; Raudla et al., 2016).

6.2. “Suv tejash paradoksi” va mablag‘ yo‘naltirishning siyosiy iqtisodi

Suv va energiya tejash yo‘nalishlari 12,3 foizga, qolganlari esa 81,3 foizga ijro etilgani haqidagi xulosa Qishloq xo‘jaligi strategiyasining mohiyatiga daxldor. Sug‘oriladigan yerlarning yarmidan ko‘pi nasos (mashina) orqali sug‘oriladigan (World Bank, 2021) va birgina nasos stansiyalarining elektr energiyasi xarajati (2025-yilda 7,0 trillion so‘m) Qishloq xo‘jaligi vazirligi dasturlari hajmidan uch baravardan ortiq bo‘lgan mamlakatda suvni tejash iqlimga moslashishning asosiy yo‘lidir. Shu sababli suv tejash subsidiyasining sarflanmay qolgan har bir so‘mi elektr energiyasi subsidiyalarining davom etishi shaklidagi muqobil xarajatga ega. Dalillar paradoks fermerning birgalikda investitsiya qilishini talab qiladigan vositalar allaqachon qilingan xarajatlarni qoplaydigan yoki mablag‘ni agentliklarga o‘tkazadigan vositalar bilan raqobatlashgani sababli yuzaga kelishini ko‘rsatadi. Mablag‘ni o‘zlashtirish bosimi ostida budjet mablag‘lari taqsimlovchilari oqilona ravishda mablag‘ni tez to‘lanadigan vositalarga ko‘chiradi. Bu agrar xarajatlar adabiyotiga mos keladi: oson to‘lanadigan xususiy tovar subsidiyalari jamoat tovarlari va investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlashni siqib chiqarishga moyil (López & Galinato, 2007; Jayne et al., 2018). Bu, shuningdek, Jahon bankining (2021) tomchilatib sug‘orishni qo‘llab-quvvatlashni kengaytirish haqidagi tavsiyasiga aniqlik kiritadi: fermer darajasidagi rentabellik va kredit qimmatligi muammosi hal etilmasa, ko‘proq mablag‘ ajratish shunchaki ko‘proq sarflanmagan qoldiqqa olib kelishi mumkin.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Subsidiyalar ro‘yxatining 52 turdan 91 turgacha kengayishini shu fonda baholash kerak. Maydalashishning ma’muriy mantig‘i bor, chunki tor maqsadli vositalar siyosiy jihatdan ko‘zga tashlanadi va ularni e’lon qilish oson. Biroq yo‘nalish hajmi va ijro o‘rtasidagi kuchli ijobiy bog‘liqlik ($\rho = 0,62$) kichik yo‘nalishlar bajarilish ehtimoli eng past ekanini ko‘rsatadi. Yevropadagi Asosiy to‘lov sxemasi tajribasi subsidiya dizaynidagi murakkablik soddalashtirish sa’y-harakatlari bilan bartaraf etish qiyin bo‘lgan ma’muriy va muvofiqlik xarajatlarini keltirib chiqarishini ko‘rsatgan (European Court of Auditors, 2018). Shu bois VfM auditi alohida vositalarni emas, balki butun portfelni tekshirishi kerak: har bir qo‘shimcha subsidiya turining chegaraviy ma’muriy xarajatini, o‘xshash maqsadli vositalarning bir-birini takrorlashini va bir nechtasiga ariza beradigan fermerlar zimmasiga tushadigan yig‘indi yukni.

6.3. Sarflangan mablag‘ qiymatiga agrologistika nuqtai nazaridan qarash

Aktivlar bosqichidagi dalillar odatda na xarajatlar sharhlarida, na audit hisobotlarida uchraydigan jihatni qo‘shadi. Agrologistika markazlari, muzlatgichlar va issiqxonalar uzoq muddatli, joyga bog‘liq aktivlar bo‘lib, ularning hayotiyligi yuk aylanmasi, energiya narxlari, bozorga chiqish imkoniyati va boshqaruv salohiyatiga bog‘liq. Agrologistika markazlari uchun 65 million dollar ishlatilmay qolib, oxir-oqibat boshqa maqsadga yo‘naltirilsa, moliyalashtirilgan kamida 22 ta agrologistika va qayta ishlash aktivi esa davlat banki balansiga o‘tsa, qiymat yo‘qotilishi real bo‘ladi, biroq u budjet ijrosining hech bir statistikasida aks etmaydi. Hosildan keyingi yo‘qotishlarni kamaytirish nuqtai nazaridan (FAO, 2019) logistika komponentidan voz kechish strategik yo‘qotish hamdir. O‘zbekiston islohotlari kengaytirishga intilayotgan meva-sabzavot eksporti ko‘p jihatdan sovuq zanjir va qadoqlash quvvatlariga bog‘liq (FAO, 2019). Shu sababli qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha samaradorlik auditlari aktivning keyingi taqdirini kuzatib borishi kerak. Ular banklar, lizing kompaniyalari va To‘lovlar agentligidagi ma’lumotlardan foydalanib, quvvatlardan foydalanish darajasini, subsidiyalangan obyektlarning faoliyat yuritishda davom etayotganini, garovlar taqdirini va sotuvdan keyingi qoldiq davlat xarajatini tekshirishi lozim. Hisob palatasining bank ma’lumotlar bazalariga real vaqt rejimida kira olishi unga aynan shunday audit uchun qiyosiy ustunlik beradi.

6.4. Natijaviy subsidiyalar: nega ular samaradorlik auditiga ehtiyojni oshiradi

Hukumatning subsidiyalarni o‘lchangan natijalarga bog‘lash, har bir oluvchi uchun elektron pasport yaratish va suv sarfi hamda hosildorlik ko‘rsatkichlari bajarilmaganda subsidiyani qaytarib olish rejasi (Gazeta.uz, 2026) xalqaro amaliyotga mos keladi (Burton & Schwarz, 2013). U Jahon banki (2021) tanqid qilgan resurslarga yo‘naltirilganlikni tuzatishi mumkin. Yevropa tajribasi ogohlantiradi: maqsad bo‘yicha belgilangan xarajatlar natijaning isboti emas. Yevropa Auditorlar sudi (2021) Umumiy qishloq xo‘jaligi siyosati doirasidagi Yevropa Ittifoqi iqlim xarajatlarining yarmi fermer xo‘jaliklari chiqindilarini kamaytirmaganini aniqlagan. Biroq bizning tahlilimiz natijaviy model VfM xavfini kamaytirmasligini, balki uni boshqa joyga ko‘chirishini ko‘rsatadi. Uchta xavfni oldindan ko‘rish mumkin. Birinchisi – o‘lchash xavfi: ma’muriy tizimlardan olinadigan hosildorlik va suv unumdorligi ma’lumotlari manipulyatsiya qilinishi yoki shunchaki ishonchsiz bo‘lishi mumkin, to‘lov qarorlari uchun ishlatiladigan ko‘rsatkichlar esa ularni sun’iy “to‘g‘rilash”ga undaydi (Campbell, 1979; Bevan & Hood, 2006). Ikkinchisi – natijani bog‘lash xavfi: ob-havo, suv ta’minoti va narxlar sababli ko‘rsatkichlar fermerning aybisiz bajarilmay qolishi mumkin. Buni hisobga olmaydigan qaytarib olish qoidasi xavfni o‘z zimmasiga olganlarni jazolaydi, subsidiyalardan foydalanishni yanada pasaytiradi va suv tejash paradoksini chuqurlashtiradi. Uchinchisi – tanlanish

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

xavfi: agar faqat ko‘rsatkichlarga erishishiga ishongan fermerlar ariza bersa, subsidiyalar baribir investitsiya qiladiganlarga yo‘naladi va qo‘shimchalik (additionality) pasayadi.

9-jadval bu xavflarni ISSAI 3000 ga mos audit modeliga aylantiradi. Uning asosiy g‘oyasi shundaki, natijaviy rejimda oliy audit organi o‘lchash tizimiga tayanishdan oldin uni audit qilishi kerak. Bu ma’lumotlarning birlamchi reyestrlardan to‘lov qaroriga qadar bo‘lgan yo‘lini baholash, tasdiqlashning mustaqilligini sinash hamda qaytarib olish qoidalari izchil va tashqi shoklarni inobatga olgan holda qo‘llanilayotganini tekshirishni anglatadi. Hisob palatasi vazirliklar ma’lumotlar bazalarini “Masofaviy audit” orqali allaqachon birlashtirgani sababli “Agrosubsidiya” axborot tizimi ustida uzluksiz audit qatlamini yaratish texnik jihatdan mumkin. Bu dala tekshiruvi uchun oluvchilarni xavf asosida tanlash va chegaraviy qiymatdan biroz yuqorida to‘planish kabi anomaliyalarni erta aniqlash imkonini beradi.

9-jadval. Natijaviy qishloq xo‘jaligi subsidiyalari uchun ISSAI 3000 ga mos audit modeli

Audit tarkibiy qismi	Audit savoli	Tartib-taomillar va ma’lumotlar	Kutilayotgan natija
1. Ajratmalar realligi (tizimga yo‘naltirilgan)	Subsidiya uchun ajratmalar o‘zlashtirish talabi haqidagi dalillarga asoslanganmi?	Ajratmalarni arizalar oqimi va o‘tgan yilgi o‘zlashtirish bilan taqqoslash; dasturlar bo‘yicha PEFA PI-1/PI-2	Ishonchli ajratmalar bo‘yicha parlamentga tavsiya
2. Portfel dizayni	Subsidiya turlarining soni va takrorlanishi strategiyaga xizmat qiladimi?	91 ta subsidiya turini maqsadlarga bog‘lash; har bir tur bo‘yicha ma’muriy xarajatni baholash; takrorlanishlarni aniqlash	Birlashtirish bo‘yicha takliflar
3. O‘lchash tizimi auditi	Natija ko‘rsatkichlari asosli, ishonchli va manipulyatsiyaga chidamlimi?	“Agrosubsidiya” va “Agroportal”da ma’lumotlar yo‘lini sinash; statistika, sun’iy yo‘ldosh va hisoblagich ma’lumotlari bilan solishtirish; chegaraviy to‘planish testlari	To‘lov va qaytarib olish uchun foydalaniladigan ma’lumotlarga ishonch
4. Qo‘shimchalik va manzillilik (natijaga yo‘naltirilgan)	Investitsiya subsidiyasiz ham amalga oshirilarmidi? Kim foyda ko‘radi?	Oluvchilar va olmaganlarni taqqoslash; xo‘jalik hajmi va hududlar bo‘yicha taqsimot	Natijadorlik va adolatlilik bo‘yicha dalillar

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Audit tarkibiy qismi	Audit savoli	Tartib-taomillar va ma'lumotlar	Kutilayotgan natija
5. Vositachilar va aktivlar auditi (muammoga yo'naltirilgan)	Banklar, lizing kompaniyalari va davlat korxonalari qo'llab-quvvatlashni samarali aktivlarga aylantiryaptimi?	Davlat banklari va "O'zagrolizing"dan portfel sifati, muammoli lizing, aktivlardan foydalanish va garovni undirish ma'lumotlari	Foydasiz qolgan aktivlar va vositachilar boshqaruvi bo'yicha xulosalar
6. Ijro nazorati va shaffoflik	Xulosalar e'lon qilinadimi va ular bo'yicha choralar ko'riladimi?	Hisobotlarni e'lon qilish; parlament eshituvi; tavsiyalar ijrosini kuzatish	Hisobdorlik halqasining yopilishi (INTOSAI-P 10, 7-tamoyil)

Manba: INTOSAI (2019c, 2019d) va 5-bo'lim xulosalari asosida mualliflar ishlanmasi.

6.5. Amaliy tavsiyalar

Tadqiqotdan beshta tavsiya kelib chiqadi. Birinchidan, Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Oliy Majlis budjet qonuniga nisbatan tarkibiy chetlanishni dasturiy budjetlashtirish tajribasi uchun e'lon qilinadigan samaradorlik ko'rsatkichi sifatida qabul qilishi va ahamiyatlilik chegarasidan oshgan har qanday qayta taqsimlashning asoslantirilishini talab qilishi lozim. Ikkinchidan, Qishloq xo'jaligi vazirligi birgalikda moliyalashtiriladigan kapital subsidiyalar uchun mablag'ni hujjatlashtirilgan arizalar oqimi asosida ajratishi, suv tejash subsidiyalarini kredit xarajatlarini yengillashtirish va texnik ko'mak bilan birga qo'llashi kerak. Shunda budjet moddasi emas, talab asosiy cheklov bo'ladi. Uchinchidan, natijaviy model joriy etilishidan oldin subsidiyalar ro'yxati aniq natijalar tizimiga ega kamroq sonli vositalarga birlashtirilishi kerak. To'rtinchidan, Hisob palatasi suv tejash subsidiyalari va agrologistika aktivlari bo'yicha ISSAI 3000 asosidagi ilk samaradorlik auditini o'tkazishi lozim. Bunday audit "Agrosubsidiya" ma'lumotlar bazasini banklar va lizing kompaniyalari yozuvlari bilan birlashtiradi, uning hisoboti esa to'liq e'lon qilinishi kerak. Beshinchidan, Meksika deklaratsiyasiga muvofiq (INTOSAI, 2019a), "Hisob palatasi to'g'risida"gi Qonunga samaradorlik auditini qonun bilan belgilangan topshiriq turi sifatida mustahkamlash, raisning lavozimda bo'lish kafolatlarini himoya qilish hamda audit hisobotlarini e'lon qilish va parlament tomonidan ijrosini kuzatishni majburiy qilish bo'yicha o'zgartishlar kiritilishi lozim.

7. Xulosa

Ushbu tadqiqot o'tish davridagi iqtisodiyotda oliy audit organi qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlash xarajatlarining munosib natija berishini qanday audit qilishi mumkinligini va bunday audit nimani ochib berishini aniqlashni maqsad qilgan. ISSAI 3000 mezonlarini besh bosqichli natijalar zanjiri bo'ylab amaliylashtirib va ularni O'zbekistonning ochiq budjet, xaridlar, loyihalar va aktivlar ma'lumotlariga qo'llab, tadqiqot uchta savolga quyidagicha javob beradi. TS1 ga javob: bir nechta bosqichda tejamkorlik va natijadorlik xavflari yuqori, to'lov bosqichidagi samaradorlik esa ijro hokimiyati rejasiga nisbatan o'lchanganda nisbatan yaxshi. TS2 ga javob: qiymat asosan to'lovdan oldin, ya'ni real bo'lmagan ajratmalar va mablag'larni suv tejash ustuvorliklaridan chetga burgan qayta dasturlash orqali, shuningdek to'lovdan keyin, ya'ni ishlatilmay qolgan agrologistika mablag'lari hamda foydasiz qolgan sovuq zanjir va issiqxona aktivlari orqali yo'qotiladi. TS3 ga javob:

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

natijaviy subsidiyalarga o‘tish samaradorlik auditiga bo‘lgan ehtiyojni oshiradi, chunki to‘lovlar ishonchliligining o‘zi audit qilinishi lozim bo‘lgan o‘lchash tizimlariga tayanadi.

Tadqiqotning ilmiy adabiyotga hissasi uch jihatdan iborat: ISSAI 3000 audit yondashuvini tanlashni VfM xavfi joylashgan bosqichga bog‘laydigan bosqichma-bosqich model; takrorlanadigan va mezonlarga asoslangan VfM baholarini ochiq ma’lumotlar asosida olish mumkinligining isboti; hamda Markaziy Osiyoda subsidiyalar samaradorligining “suv tejash paradoksi” va agrologistika jihati bo‘yicha yangi dalillar.

Tadqiqotning cheklovlari ham mavjud. Budjet ma’lumotlari faqat bir yilni qamrab oladi va oluvchilar darajasidagi tafsilotlarga ega emas, shu sababli tahlil subsidiyalarning hosildorlik yoki suv sarfiga sabab-oqibat ta’sirini baholay olmaydi. Ayrim qayta taqsimlashlar e’lon qilingan ma’lumotlarda aks etmagan shoklarga nisbatan asosli javob bo‘lishi mumkin. Bank balansidagi aktivlarni undirilgan garov sifatida talqin qilish to‘liq auditda tasdiqlanishi lozim bo‘lgan xulosadir. Xaridlar ma’lumotlari faqat vazirlikning markaziy apparatini qamrab oladi. Kelgusi tadqiqotlar tahlilni ko‘p yillik panel ma’lumotlarga kengaytirishi, subsidiya reyestrlarini xo‘jaliklar darajasidagi natija ma’lumotlari va sun’iy yo‘ldosh asosidagi suv sarfi baholari bilan bog‘lashi hamda Hisob palatasining ilk samaradorlik auditlari audit obyektlari va parlament tomonidan qanday qabul qilinishini o‘rganishi lozim. Markaziy Osiyo oliy audit organlari bo‘yicha qiyosiy tadqiqotlar VfM yo‘qotishlarining to‘lovdan oldingi bosqichda to‘planishi mintaqaviy qonuniyatmi yoki O‘zbekiston islohotlari ketma-ketligining xususiyatimi ekanini ham ko‘rsatib beradi.

Deklaratsiyalar

Mualliflarning hissasi (CRediT). A. A. Ismoilov: konsepsiya, metodologiya, audit modeli, ilmiy rahbarlik, matnni ko‘rib chiqish va tahrirlash. S. D. Dehqonov: budjet va xaridlar ma’lumotlarining formal tahlili, davlat moliyasi va bank sohasi tahlili, dastlabki matnni yozish. A. A. Ismoilov (Avazbek): ma’lumotlarni yig‘ish va tartiblash, agrologistika va aktivlar tahlili, vizualizatsiya, dastlabki matnni yozish.

Moliyalashtirish. Ushbu tadqiqot hech qanday moliyalashtiruvchi tashkilotdan maxsus grant olmagan.

Ma’lumotlarning mavjudligi. Foydalanilgan barcha ma’lumotlar 1-jadval va adabiyotlar ro‘yxatida ko‘rsatilgan manbalarda ochiq. Qayta ishlangan ma’lumotlar to‘plamlari (dasturlar ijrosi, takrorlanishlardan tozalangan xarid yozuvlari va aktivlar reyestri) hamda hisob-kitob skriptlari so‘rov bo‘yicha mas’ul muallifdan olinishi mumkin.

Sun’iy intellektdan foydalanish. Ma’lumotlarni ajratib olish, hisob-kitoblar va tahrirlashda sun’iy intellekt yordamchisidan foydalanildi.

IlovaA1-jadval. Qishloq xo‘jaligi vazirligi budjetining dastur yo‘nalishlari bo‘yicha ijrosi, 2025-yil (million so‘m)

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

T/r	Dastur yo‘nalishi	Toifa	Qonun (B)	Reja (P)	Sarflangan (A)	A/B, %	A/P, %
1	Yerlarni baholash, tuproq bonitirovkasi va agrokimyoviy xaritalash	Umumiy xizmatlar	49 885,0	49 885,0	49 881,6	100,0	100,0
2	Qishloq xo‘jaligi yerlarini xatlovdan o‘tkazish	Umumiy xizmatlar	16 625,0	16 625,0	16 624,9	100,0	100,0
3	Yer tuzish chizmalari (2025–2030)	Umumiy xizmatlar	21 455,0	21 455,0	21 454,5	100,0	100,0
4	Kartoshka in-vitro mini-tuganaklarini yetishtirish	Umumiy xizmatlar	19 800,0	19 800,0	0,0	0,0	0,0
5	Uy hayvonlarini vaksinatsiya qilish	Umumiy xizmatlar	94 000,0	85 281,0	72 661,3	77,3	85,2
6	Chigirtka va zararkunandalarga qarshi kurash	Umumiy xizmatlar	16 000,0	2 000,0	1 942,1	12,1	97,1
7	Tut parvonasiga qarshi kurash	Umumiy xizmatlar	30 000,0	22 300,0	22 005,5	73,4	98,7
8	Suv tejovchi texnologiyalar (kapital subsidiya)	Investitsiya	112 500,0	21 876,0	21 858,2	19,4	99,9
9	Nasoslar elektr energiyasi xarajatini qoplash	O‘zgaruvchan resurs / xavf	90 000,0	57 620,0	57 513,9	63,9	99,8
10	Import qilingan naslli chorva, baliq va jo‘jalar	Investitsiya	31 500,0	1 302,0	1 302,0	4,1	100,0
11	Lazerli tekislash agregatlari (Qoraqalpog‘iston)	Investitsiya	6 399,0	0,0	0,0	0,0	—
12	Muqobil energiya/generatorlar: g‘alla sug‘orish	Investitsiya	4 340,0	0,0	0,0	0,0	—

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

T/r	Dastur yo‘nalishi	Toifa	Qonun (B)	Reja (P)	Sarflangan (A)	A/B, %	A/P, %
13	Biologik himoya (xarajatni qisman qoplash)	O‘zgaruvchan resurs / xavf	4 500,0	0,0	0,0	0,0	—
14	Paxta uchun tomchilatib va diskret sug‘orish	Investitsiya	180 000,0	25 194,0	23 314,4	13,0	92,5
15	Muqobil energiya/generatorlar: paxta sug‘orish	Investitsiya	1 575,0	0,0	0,0	0,0	—
16	Texnika, lazerli tekislash, avtopilot, seyalka; lizing/kredit foizi	Investitsiya	273 889,0	216 762,0	216 734,2	79,1	100,0
17	Hosilni sug‘urtalash mukofoti (50%)	O‘zgaruvchan resurs / xavf	45 000,0	45 000,0	44 999,9	100,0	100,0
18	Suv tejovchi kredit foiz subsidiyasi (14% dan yuqori)	Investitsiya	41 500,0	0,0	0,0	0,0	—
19	Nasoslar uchun quyosh panellari (foiz subsidiyasi)	Investitsiya	27 000,0	0,0	0,0	0,0	—
20	Kartoshkachilar uchun quyosh nasos qurilmalari	Investitsiya	1 350,0	0,0	0,0	0,0	—
21	Yerlarni qayta o‘zlashtirish (irrigatsiya-melioratsiya)	Investitsiya	22 500,0	0,0	0,0	0,0	—
22	Chorva uchun quduq va nasos stansiyalari (Qoraqalpog‘iston)	Investitsiya	900,0	0,0	0,0	0,0	—
23	Mo‘g‘ulistondan naslli qo‘y-echkini havo yo‘lida tashish	Savdo / tashish	10 000,0	0,0	0,0	0,0	—
24	To‘lovlar agentligi: bog‘dorchilik va uzumchilik	Transfert	50 825,0	112 500,0	112 500,0	221,3	100,0

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

T/r	Dastur yo‘nalishi	Toifa	Qonun (B)	Reja (P)	Sarflangan (A)	A/B, %	A/P, %
25	Import go‘shtni havo yo‘lida tashish (50%)	Savdo / tashish	0,0	12 300,0	12 290,4	—	99,9
26	Agrosanoatni rivojlantirish jamg‘armasiga transfert	Transfert	37 500,0	37 500,0	37 500,0	100,0	100,0
	Jami, 26 ta yo‘nalish		1 189 043,0	747 400,0	712 582,9	59,9	95,3

Izoh: dastur nomlari mualliflar tomonidan qisqartirilgan. Toifalar IHTT tipologiyasining World Bank (2021) tomonidan moslashtirilgan variantiga muvofiq. Manba: Qishloq xo‘jaligi vazirligining 1-019-0016-son ochiq ma’lumotlari; mualliflar hisob-kitobi. (IHHT-Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti OECD)

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bevan, G., & Hood, C. (2006). What’s measured is what matters: Targets and gaming in the English public health care system. Public Administration, 84(3), 517–538.
2. Blume, L., & Voigt, S. (2011). Does organizational design of supreme audit institutions matter? A cross-country assessment. European Journal of Political Economy, 27(2), 215–229.
3. Bovens, M. (2007). Analysing and assessing accountability: A conceptual framework. European Law Journal, 13(4), 447–468.
4. Bringselius, L. (2018). Efficiency, economy and effectiveness—but what about ethics? Supreme audit institutions at a critical juncture. Public Money & Management, 38(2), 105–110.
5. Burton, R. J. F., & Schwarz, G. (2013). Result-oriented agri-environmental schemes in Europe and their potential for promoting behavioural change. Land Use Policy, 30(1), 628–641.
6. Campbell, D. T. (1979). Assessing the impact of planned social change. Evaluation and Program Planning, 2(1), 67–90.
7. European Court of Auditors. (2018). Basic Payment Scheme for farmers – operationally on track, but limited impact on simplification, targeting and the convergence of aid levels (Special Report No. 10/2018). Luxembourg.
8. European Court of Auditors. (2021). Common Agricultural Policy and climate: Half of EU climate spending but farm emissions are not decreasing (Special Report No. 16/2021). Luxembourg.
9. Fan, S., Gulati, A., & Thorat, S. (2008). Investment, subsidies, and pro-poor growth in rural India. Agricultural Economics, 39(2), 163–170.
10. FAO. (2019). The State of Food and Agriculture 2019: Moving forward on food loss and waste reduction. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
11. Fazekas, M., & Kocsis, G. (2020). Uncovering high-level corruption: Cross-national objective corruption risk indicators using public procurement data. British Journal of Political Science, 50(1), 155–164.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

12. Gazeta.uz. (2026, September 25). O‘zbekistonda endi qishloq xo‘jaligida subsidiyalar natijaga bog‘lanadi [In Uzbekistan, agricultural subsidies will now be linked to results]. https://www.gazeta.uz/oz/2026/09/25/agro/
13. Goyal, A., & Nash, J. (2017). Reaping richer returns: Public spending in African agriculture. Washington, DC: World Bank.
14. Hay, D., & Cordery, C. (2018). The value of public sector audit: Literature and history. Journal of Accounting Literature, 40, 1–15.
15. Hood, C. (1991). A public management for all seasons? Public Administration, 69(1), 3–19.
16. INTOSAI. (2019a). INTOSAI-P 10: Mexico Declaration on SAI Independence. Vienna: International Organization of Supreme Audit Institutions.
17. INTOSAI. (2019b). ISSAI 300: Performance Audit Principles. Vienna: International Organization of Supreme Audit Institutions.
18. INTOSAI. (2019c). ISSAI 3000: Performance Audit Standard. Vienna: International Organization of Supreme Audit Institutions.
19. INTOSAI. (2019d). GUID 3910: Central Concepts for Performance Auditing. Vienna: International Organization of Supreme Audit Institutions.
20. INTOSAI. (2019e). INTOSAI-P 1: The Lima Declaration. Vienna: International Organization of Supreme Audit Institutions.
21. Jayne, T. S., Mason, N. M., Burke, W. J., & Ariga, J. (2018). Taking stock of Africa’s second-generation agricultural input subsidy programs. Food Policy, 75, 1–14.
22. Kells, S. (2011). The seven deadly sins of performance auditing: Implications for monitoring public audit institutions. Australian Accounting Review, 21(4), 383–396.
23. Krueger, A. O. (1974). The political economy of the rent-seeking society. American Economic Review, 64(3), 291–303.
24. Kudiyarov, K. R. (2026). State financial support and tax incentives in the agricultural sector of Uzbekistan: Analysis of 2024–2025 reforms. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 7(2), 169–174.
25. Kun.uz. (2025, December 9). Farmers to receive expanded support as Uzbekistan reforms agrarian sector. https://kun.uz/en/news/2025/12/09/farmers-to-receive-expanded-support-as-uzbekistan-reforms-agrarian-sector
26. Law of the Republic of Uzbekistan No. ZRU-546 of 1 July 2019 “On the Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan” (as amended up to Law No. ZRU-1155 of 22 June 2026). National Database of Legislation, https://lex.uz/docs/-4394324
27. Lombardozzi, L. (2020). Patterns of accumulation and social differentiation through a slow-paced agrarian market transition in post-Soviet Uzbekistan. Journal of Agrarian Change, 20(4), 637–658.
28. López, R., & Galinato, G. I. (2007). Should governments stop subsidies to private goods? Evidence from rural Latin America. Journal of Public Economics, 91(5–6), 1071–1094.
29. Mattei, G., Grossi, G., & Guthrie, J. (2021). Exploring past, present and future trends in public sector auditing research: A literature review. Meditari Accountancy Research, 29(7), 94–134.
30. Ministry of Agriculture of the Republic of Uzbekistan. (2025a). Budget execution by programme, 2025 (open data set No. 1-019-0016). Tashkent.
31. Ministry of Agriculture of the Republic of Uzbekistan. (2025b). Information disclosed to ensure openness of the budget process, 2025 (Appendices 1–8). Tashkent.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

32. Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan. (2024). Fiscal strategy of the Republic of Uzbekistan for 2025–2027 [O‘zbekiston Respublikasining 2025–2027-yillarga mo‘ljallangan fiskal strategiyasi]. Tashkent.
33. Minviel, J. J., & Latruffe, L. (2017). Effect of public subsidies on farm technical efficiency: A meta-analysis of empirical results. Applied Economics, 49(2), 213–226.
34. Mogues, T., Yu, B., Fan, S., & McBride, L. (2012). The impacts of public investment in and for agriculture: Synthesis of the existing evidence (ESA Working Paper No. 12-07). Rome: FAO.
35. Morin, D. (2001). Influence of value for money audit on public administrations: Looking beyond appearances. Financial Accountability & Management, 17(2), 99–117.
36. Morin, D. (2014). Auditors General’s impact on administrations: A pan-Canadian study (2001–2011). Managerial Auditing Journal, 29(5), 395–426.
37. OECD. (2016). OECD’s producer support estimate and related indicators of agricultural support: Concepts, calculations, interpretation and use (The PSE Manual). Paris: OECD.
38. PEFA Secretariat. (2016). Framework for assessing public financial management. Washington, DC: PEFA Secretariat.
39. Pollitt, C., Girre, X., Lonsdale, J., Mul, R., Summa, H., & Waerness, M. (1999). Performance or compliance? Performance audit and public management in five countries. Oxford: Oxford University Press.
40. Pomfret, R. (2019). The Central Asian economies in the twenty-first century: Paving a new Silk Road. Princeton, NJ: Princeton University Press.
41. Power, M. (1997). The audit society: Rituals of verification. Oxford: Oxford University Press.
42. President of the Republic of Uzbekistan. (2025, December 9). Financing and subsidy plans for the agricultural sector reviewed. https://president.uz/en/lists/view/8759
43. Rana, T., Steccolini, I., Bracci, E., & Mihret, D. G. (2022). Performance auditing in the public sector: A systematic literature review and future research avenues. Financial Accountability & Management, 38(3), 337–359.
44. Raudla, R., Taro, K., Agu, C., & Douglas, J. W. (2016). The impact of performance audit on public sector organizations: The case of Estonia. Public Organization Review, 16(2), 217–233.
45. Reichborn-Kjennerud, K. (2013). Political accountability and performance audit: The case of the auditor general in Norway. Public Administration, 91(3), 680–695.
46. Rizov, M., Pokrivcak, J., & Ciaian, P. (2013). CAP subsidies and productivity of the EU farms. Journal of Agricultural Economics, 64(3), 537–557.
47. Transparency International Latvia & UNDP. (2026). Assessment of the National Integrity System of Uzbekistan. Tashkent: UNDP.
48. U.S. Department of Justice & Federal Trade Commission. (2023). Merger guidelines. Washington, DC.
49. UNDP. (2024). Agricultural financing in Uzbekistan: Analysis and recommendations for alternative financial mechanisms. Tashkent: UNDP.
50. UNDP & Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan. (2020). Citizens’ Budget 2020. Tashkent: UNDP.
51. World Bank. (2021). Uzbekistan: Second agricultural public expenditure review. Washington, DC: World Bank.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

52. World Bank. (2025). Uzbekistan: Agriculture Modernization Project (P158372) – Tenth implementation support mission, May 2–June 13, 2025: Aide-mémoire. Washington, DC: World Bank.